

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Magdalena Petersson

Inhemska kompensation vid
kränkning av artikel 6 i
Europakonventionen

Examensarbete
20 poäng

Gunnar Bergholtz

Processrätt

HT-02

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Sveriges åtaganden	4
1.2 Frågeställning	4
1.3 Disposition	5
1.4 Metod och material	6
2 EUROPAKONVENTIONEN	7
2.1 Allmänt om Europakonventionen	7
2.1.1 Europakonventionens innehåll	7
2.1.2 Europakonventionens kontrollsystem	7
2.1.3 Europadomstolens prövning	8
2.2 Europakonventionen och svensk rätt	9
2.2.1 Konventionens inkorporering i svensk rätt	9
2.2.2 Svensk lags förenlighet med konventionen	10
2.2.3 Konventionens status i svensk rätt	10
2.3 Rätten till en rättvis rättegång	12
2.3.1 Kränkningar av artikel 6 i Europakonventionen	12
2.3.2 En fällande doms rättsverkan i svensk rätt	13
3 SKADESTÅND	14
3.1 Europadomstolens subsidära ansvar	14
3.2 Konventionsstaternas primära ansvar	15
3.2.1 Ökad måltillströmning	15
3.2.2 Fallet Kudla mot Polen	16
3.2.3 Sveriges primära ansvar	17
3.3 Skadestånd enligt svensk rätt	17
3.3.1 Det allmännas skadeståndsansvar	17
3.3.2 Vållandebedömning	18
3.3.3 Kretsen av ersättningsberättigade	19
3.3.4 Prövning enligt svensk rätt	20
3.4 Skadestånd enligt Europakonventionen	21
3.4.1 Europadomstolens ansvar	21
3.4.2 Europadomstolens prövning	21
3.4.3 Skälighetsbedömning	21

3.4.4	Kausalsamband	22
3.4.5	Vilka skador kan ersättas?	22
3.4.6	Storleken på skadeståndsbeloppen	23
3.5	Skadestånd som kompensation	23
3.5.1	Skillnader mellan svensk rätt och Europakonventionen	23
3.5.2	Skadestånd med stöd av Europakonventionen	24
3.5.3	JKs ställningstagande	26
3.5.4	Aktuell praxis	27
3.5.5	Konsekvenser	28
3.5.6	Alternativ lösning	29
3.5.7	Skadestånd – tillräcklig kompensation?	29
3.5.8	Slutsats	30
4	AVVISNING OCH OGILLANDE	31
4.1	Avvisning	31
4.1.1	När skall en talan avvisas?	31
4.1.2	Avvisning- ett lämpligt remedium?	32
4.1.3	Slutsats	33
4.2	Ogillande av talan	34
4.2.1	Regler för ogillande	34
4.2.2	Aktuell praxis	34
4.2.3	Ogillande av talan - ett lämpligt remedium?	35
5	PÅFÖLJDSVAL OCH STRAFFMÄTNING	37
5.1	Vilka typer av mål?	37
5.2	Aktuell praxis	37
5.2.1	Mål där den kränkte kompenserats genom valet av påföljd.	37
5.2.2	Europadomstolens praxis	39
5.3	Påföljdsval och straffmätning som remedium	39
5.3.1	Påföljdsval och straffmätning som kompensation vid konventionsbrott	39
5.3.2	Slutsats	41
6	SÄRSKILDA RÄTTSMEDEL	42
6.1	Kompensation genom ny prövning	42
6.2	De särskilda rättsmedlens funktion	43
6.3	De särskilda rättsmedlens tillämplighet	44
6.4	Skillnaden mellan resning och klagan över domvilla	44
7	RESNING	46
7.1	Allmänt om resning	46
7.1.1	Resning enligt rättegångsbalken	46
7.1.2	Fallet Jersild mot Danmark	46
7.1.3	Grund för resning	47

7.2 Nya omständigheter	48
7.2.1 Grundläggande rekvisit	48
7.2.2 Tillägsregeln	49
7.2.3 Begreppet "omständighet"	49
7.2.4 Resning på grund av ny omständighet	50
7.2.5 Begreppet "bevis"	50
7.2.6 Resning på grund av ny bevisning	51
7.2.7 Slutsats	51
7.3 Felaktig rättstillämpning	51
7.3.1 Resning på grund av felaktig rättstillämpning	51
7.3.2 Grundläggande rekvisit	52
7.3.3 Slutsats	53
8 KLAGAN ÖVER DOMVILLA	55
8.1 Regler för klagan över domvilla	55
8.2 Grovt rättegångsfel	55
8.2.1 Grundläggande rekvisit	55
8.2.2 Bedömning av grovt rättegångsfel	56
8.2.3 Inverkan på målets utgång	57
8.2.4 Begränsningar	57
8.3 Undanröjande som kompensation	57
9 NÅD	59
9.1 Nådeinstitutets grunder	59
9.2 Skäl för benådning	60
9.3 Nådeinstitutets syfte	60
9.4 Benådning som kompensation	61
10 AVSLUTNING	63
LITTERATURFÖRTECKNING	67
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	70

Sammanfattning

Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna har fått en alltmer framträdande roll i det svenska rättssystemet. Sverige är alltsedan ratificeringen av Europakonventionen 1952 folkrättsligt förpliktigad att tillse att de nationella myndigheterna tillämpar överenskommelsens bestämmelser på ett korrekt sätt. Genom inkorporeringen 1995 betonades Europakonventionens betydelse ytterligare, då den därigenom skall tillämpas som en svensk lag vid våra domstolar och myndigheter. Europakonventionens stärkta roll har också följts av en diskussion angående en fällande doms effekter för den enskilde individen. Vad händer när den kränkte medborgaren nått framgång med sitt klagomål i Europadomstolen? En fällande dom i Europadomstolen innebär inte någon skyldighet för den nationella domstolen eller myndigheten att upphäva sitt beslut. Inte heller kan staten åläggas att förändra sin lagstiftning. Av Europakonventionens bestämmelser samt av de grundläggande principer som vuxit fram genom domstolens praxis följer dock att en medlemsstat är skyldig att kompensera den enskilde när en kränkning av konventionen konstaterats. Hur detta skall verkställas är emellertid ej fastställt, utan det är den enskilda statens uppgift att utforma ett effektivt system för gottgörelse. För närvarande sker detta vanligtvis genom att den kränkte tilldelas skadestånd. Frågan som uppkommer i detta sammanhang är om skadeståndersättning utgör tillräcklig gottgörelse i alla sammanhang. Vissa brott mot konventionen kan ha så stor betydelse för den enskilde att ett skadestånd ej framstår som ett fullgott remedium. Det är inte alla konventionsbrott som kan kompenseras fullt ut genom skadestånd. I vissa fall, särskilt när grundläggande rättssäkerhetsgarantier enligt artikel 6 åsidosatts, finns det skäl som talar för att det istället bör finnas möjligheter att ompröva den nationella domen.

Syftet med denna uppsats är att undersöka vilka möjligheter till kompensation för konventionsbrott som det svenska rättssystemet erbjuder. Vilka metoder används för att gottgöra de som utsatts för en kränkning? Vilka andra rättsmedel skulle kunna användas för att kompensera den vars rättigheter enligt artikel 6 har åsidosatts?

Arbetet inleds med en undersökning av de former av kompensation som redan utnyttjas. Sverige kan genom en dom från Europadomstolen åläggas att tilldela den kränkte skadestånd. I uppsatsen diskuteras grunderna för att ett sådant skadestånd skall medges, samt de problem som kan uppkomma i samband med denna bedömning. Jag har därefter bedömt de metoder som har använts i de svenska domstolarna för kompensation för kränkning av artikel 6.1, rätten till rättegång inom skälig tid, nämligen kompensation genom att avvisa eller ogilla talan. Detta tillvägagångssätt är emellertid mycket begränsat, då det inte kan tillämpas vid alla former av kränkningar av artikel 6. I detta sammanhang uppstår också risk för att principer såsom

allas likhet inför lagen åsidosätts. Inte heller är det möjligt att genom avvisning eller ogillande av talan kompensera den vars klagomål redan prövats av Europadomstolen, då denna domstol ej har möjlighet att återförvisa målet till svensk domstol. Liknande problem uppstår när en konventionskränkning skall kompenseras genom påföljdsval eller straffmätning. Denna metod förespråkas i praxis och doktrin, då den ger möjlighet att ge en i förhållande till kränkningen proportionerlig gottgörelse. Att kompensera en individ på detta sätt passar emellertid inte vid alla typer av mål, främst på grund av att påföljd bara utdöms i brottmål. En viktig aspekt i detta sammanhang är också att inte alla typer av kränkningar kan kompenseras på detta sätt. I de fall då kränkningen består i att rättegången inte genomförts på ett korrekt sätt är det som krävs en helt ny prövning, i vilken den enskilde garanteras de konventionsstadgade fri- och rättigheterna. Därför blev min nästa uppgift att undersöka de föreliggande möjligheterna att inom svensk processrätt återuppta ett mål efter lagakraftvunnen dom. Detta kan ske genom tillämpning av någon av de särskilda rättsmedlen resning eller talan över domvilla. Min slutsats blev i dessa fall att resningsinstitutet ej var tillämpligt i de fall en kränkning av artikel 6 konstaterats i den inhemska rättegången. Resningsinstitutet skall främst tillämpas då det föreligger ett materiellt fel i avgörandet. Däremot överensstämmer de omständigheter som utgör domvilla väl med de omständigheter som utgör en kränkning av artikel 6 i Europakonventionen. Dessa båda bestämmelser har också ett gemensamt syfte, nämligen att garantera den enskilde grundläggande processrättsliga rättsskyddsprinciper. Detta gör att jag anser att det skulle vara möjligt att återförvisa ett mål med en fällande dom från Europadomstolen som grund. Avslutningsvis bedömer jag möjligheten att kompensera den vars rättigheter enligt artikel 6 kränkts genom benådning. Regeringen har genom nådeinstitutet givits möjlighet att efterge eller mildra en brottspåföljd eller annan sådan rättsverkan av brott. Eftersom benådning beviljas av regeringen, ej av domstolarna, kan man emellertid inte påstå att detta är en lämplig metod att inom det svenska rättsväsendet kompensera den kränkte. I en nådeprövning görs inte heller någon omprövning av själva skuldfrågan, utan det är endast den enskildes påföljd som efterges eller förkortas. Därmed utgör inte heller benådning en fullständig upprättelse av den kränkte, och därmed inte heller ett lämpligt remedium .

Min slutsats blir således att det svenska rättssystemet innehåller vissa möjligheter till compensation. Då bestämmelsen avseende rätten till rättegång inom skälig tid har åsidosatts kompenseras detta lämpligen genom skadestånd. Skadeståndsskyldigheten bör bedömas på samma grunder som enligt Europadomstolens praxis. Om det är någon av de andra rättigheterna i artikel 6 som har åsidosatts, till exempel individens rätt till en opartisk rättegång eller rätten till ett försvar, gottgöres detta på bästa sätt genom en ny rättegång. Detta är inom svensk rättegångsordning möjligt genom att kränkningens ses som ett grovt rättegångsfel, och målet återförvisas till den domstol som senast prövade frågan. På detta sätt får den enskilde en möjlighet att försvara sig själv och sin sak i en rättvis rättegång.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
Ds	Departementsserie
FN	Förenta nationerna
HD	Högsta domstolen
JK	Justitiekanslern
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RH	Rättsfall från hovrätterna
RF	Regeringsformen
SkL	Skadeståndslagen (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar

Inledning

1948 antog FNs generalförsamling den universella förklaringen om de mänskliga rättigheterna. Andra världskrigets grymheter hade väckt idén om ett rättsligt dokument som på ett effektivt sätt kunde förhindra grova kränkningar av individens grundläggande fri- och rättigheter. Detta skulle ske genom upprättandet av en förklaring om de mänskliga rättigheterna, utformandet av en konvention samt fastställandet av verkställighetsbestämmelser som skulle vara kopplade till de materiella reglerna. Samtidigt påbörjades i Europa en liknande process. 1949 upprättades Europarådet, vars uppgift enligt organisationens stadga var att vidmakthålla och vidareutveckla de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. En expertkommitté fick i uppdrag att utarbeta ett förslag till en konvention, som på samma sätt som FNs universella deklaration från 1948 skulle garantera de grundläggande mänskliga fri och rättigheterna.¹ Den 4 november 1950 öppnades den *europiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna* (härefter kallad Europakonventionen) för undertecknande.

1.1 Sveriges åtaganden

Sverige undertecknade konventionen den 28 november 1950 och ratificerade denna den 4 februari 1952.² Med detta godtog Sverige också kommissionens kompetens att mottaga klagomål från enskilda personer m.fl. enligt artikel 25 (nuvarande artikel 34). Däremot erkände Sverige inte Europadomstolens kompetens. Detta skedde först 1966, då Sverige erkände att domstolens jurisdiktion skulle vara tvingande i alla frågor om tolkning eller tillämpning av konventionen.

En nation är genom ratificeringen av en internationell överenskommelse folkrättsligt förpliktad att tillse att deras nationella myndigheter tillämpar överenskommelsens bestämmelser på ett korrekt sätt.³ Uppfylls inte detta kan staten göra sig skyldig till folkrättsbrott. Vanligtvis saknas emellertid föreskrifter för *hur* ett internationellt åtagande skall uppfyllas, så även i Europakonventionen. Det är således upp till den enskilda staten att besluta på vilket sätt de vill uppfylla de krav som ställs genom konventionen.

1.2 Frågeställning

Allt oftare uppkommer frågan om vilken rättsverkan Europadomstolens domar skall ha för den stat som fällts, och för den enskilde individen.

¹ Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter, 1993, s. 40

² SOU 1993:40 del B s. 9

³ A.a. s. 15

Europadomstolens dom innebär inte att en dom eller ett beslut från en nationell domstol eller myndighet upphävs. Den utgör endast en bekräftelse på att staten har kränkt den enskildes konventionsskyddade rättigheter. Europadomstolen skall ej utgöra en fjärde instans i medlemsstaternas domstolshierarki, och inte heller kan den ålägga de enskilda staterna att ändra sin lagstiftning. I vissa fall är ett enskilt avgörande så klart och entydigt utformat att det framgår att den enda möjligheten för staten att leva upp till konventionens krav i framtiden är att genomföra en lagförändring. I andra fall, vilket jag också kommer återkomma till senare, åläggs medlemsstaten att genom skadestånd kompensera den enskilde för den skada som uppkommit genom ett konventionsbrott.

Frågan som uppkommer i detta sammanhang är om detta kan anses utgöra tillräcklig gottgörelse. Vissa brott mot konventionen kan ha så stor betydelse för den enskilde att ett skadestånd ej framstår som ett fullgott remedium. I vissa fall, särskilt när grundläggande rättssäkerhetsgarantier enligt artikel 6 åsidosatts, finns det skäl som talar för att det bör finnas möjligheter att ompröva den nationella domen. Det är inte heller alla konventionsbrott som kan kompenseras fullt ut genom skadestånd. Syftet med denna uppsats är att undersöka vilka möjligheter till kompensation för konventionsbrott som det svenska rättssystemet erbjuder. Vilka metoder används för att gottgöra de som utsatts för en kränkning? Hur väl uppfyller dessa remedier Europadomstolens krav på full kompensation? Vilka andra rättsmedel skulle kunna användas för att gottgöra den vars rättigheter enligt artikel 6 har åsidosatts?

1.3 Disposition

Arbetet inleds med en översiktlig presentation av själva konventionen och dess förhållande till svensk rätt. Ratificeringen och inkorporeringen av konventionen innebär att Europakonventionen numer utgör en del av den svenska lagstiftningen. Svenska staten kan därmed åläggas att utbetala skadestånd till enskilda som kompensation för konventionskränkningar, och så har också skett vid ett flertal tillfällen. Den kränkte har tidigare ej kunnat utkräva skadestånd med Europakonventionens bestämmelser som grund, men denna praxis är till synes på väg att förändras. Domsstolarna har också på senare år börjat utveckla metoder för gottgörelse av vissa konventionsbrott genom att utnyttja reglerna för avvisning och ogillande av talan. Detta tillvägagångssätt har dock funnit motstånd, och har ersatts av kompensation genom utnyttjande av påföljdssystemet. Dessa metoder för gottgörelse är emellertid väldigt begränsade och lämpar sig ej för alla typer av konventionsbrott. Då det för fullständig upprättelse krävs en ny rättegång är kompensation genom skadestånd eller förkortad strafftid ej tillräckligt. Vilka möjligheter finns att inom ramen för rättegångsbalkens regler ta upp ett mål till ny prövning? Detta sker inom svensk rätt genom resning eller återvisning av mål på grund av domvilla. Huruvida dessa så kallade särskilda rättsmedel kan tillämpas med en dom från Europakonventionen som grund kommer att

undersökas i kapitel 7 och 8. Därefter följer en presentation av det speciella rättsinstitut som kallas nåd, enligt vilket den som dömts till ansvar i ett brottmål hos regeringen kan ansöka om anstånd eller lindring av påföljden. Genom att undersöka nådeinstitutets förutsättningar och syfte, önskar jag utreda huruvida nåd är en lämplig form av kompensation för en konventionskränkning. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning av mina slutsatser.

1.4 Metod och material

Uppsatsens utgångspunkt är Europakonventionen och dess tillämplighet i det svenska rättssystemet. Det är emellertid inte Europadomstolen och dess praxis som står i fokus. Istället är det den svenska rätten och dess möjlighet att kompensera den enskilde för en redan konstaterad kränkning som skall vara uppsatsens huvudämne. För att kunna definiera Europakonventionens roll i svensk lagstiftning inleds uppsatsen med en beskrivning av inkorporeringsprocessen. Denna framkommer bäst i de förarbeten som behandlar inkorporeringen av Europakonventionen, främst Fri och rättighetskommitténs delbetänkande SOU 1993:40 samt regeringens proposition 1993/94:117 *Inkorporering av Europakonventionen och andra fri - och rättighetsfrågor*. Därefter har jag undersökt de nu existerande metoderna för kompensation av ett konventionsbrott, framför allt Sveriges skyldighet att utge skadestånd vid en konstaterad kränkning. För att förstå de grundläggande principer för skadestånd som utvecklats ur Europadomstolens praxis, har jag tagit del av ett flertal betydelsefulla fall från denna domstol. Genom att jämföra dessa grundprinciper med de svenska skadeståndsprinciperna, som bland annat framkommer av Justitiekanslerns beslut och svensk domstolspraxis, har jag försökt finna bristerna i det nationella systemet. Därefter har jag sökt nya lösningar på dessa problem inom den svenska rättsordningen. De svenska domstolarna har vid ett flertal tillfällen kompenserat tilltalad i brottmål genom att förändra påföljd och straffmätning. Jag har funnit aktuella mål på detta område från ett flertal tingsrätter och hovrätter. Däremot saknas avgöranden från Högsta domstolen, vilket medför att det för många av mina resonemang saknas fast stöd i praxis. Mina slutsatser ger istället uttryck för vad jag själv anser skulle vara en rimlig framtida utveckling. Jag har även undersökt vilka möjligheter till gottgörelse det finns inom ramen för rättegångsbalken, genom de särskilda rättsmedel som denna erbjuder. Då framträder också de begränsningar och problem som kan uppstå när man söker utnyttja de särskilda rättsmedlen för att kompensera den kränkte.

2 Europakonventionen

Europakonventionen och dess effekter i svensk rätt är utgångspunkten i detta arbete. Därför kommer uppsatsen inledas med en översiktlig beskrivning av konventionens utformning och funktion.

2.1 Allmänt om Europakonventionen

2.1.1 Europakonventionens innehåll

Europakonventionen inleds med en förklaring, som hänvisar till FN:s universella deklaration om de mänskliga rättigheterna, samt slår fast att Europarådets syfte är att uppnå en fastare enhet mellan dess medlemmar och att ett av medlen att fullfölja detta syfte är att bevara och utveckla de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Av artikel 1 framgår att konventionsstaterna skall garantera en var som befinner sig under deras jurisdiktion de fri och rättigheter som garanteras i konventionen. Därefter följer deklarationens 59 artiklar, uppdelade på tre avdelningar. I konventionens första del återfinns de materiella rättigheter som konventionen är tänkt att skydda. De fri och rättigheter som de enskilda staterna är skyldiga att garantera är bland annat rätten till liv (artikel 2) och förbud mot tortyr samt omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (artikel 3). Till dessa hör även förbud mot slaveri och tvångsarbete (artikel 4) och rätten till frihet och personlig säkerhet (artikel 5). I avdelning II återfinns bestämmelser avseende Europadomstolen och förfarandet där, följt av ”Diverse bestämmelser” i avdelning III. Konventionen har senare kompletterats med tilläggsprotokoll, som anger ytterligare rättigheter.

2.1.2 Europakonventionens kontrollsystem

FN:s deklaration om de mänskliga fri och rättigheterna är inte ett för staterna juridiskt bindande instrument, och stadgan saknar bestämmelser för hur efterlevnaden av deklarationen skall övervakas och upprätthållas. Målet för Europarådet blev att, för att ytterligare betona rättigheternas betydelse, skapa ett system som var juridiskt förpliktigande för medlemsstaterna.⁴ För att uppfylla detta krävdes gemensamma institutioner med uppgift att övervaka att staterna respekterade sina åtaganden, samt en rättslig instans vid vilken den vars rättigheter kränkts själv kunde föra talan mot en medlemsstat. Att skydda den enskilda individens fri och rättigheter hade tidigare setts som den enskilda statens ansvar, en angelägenhet vilken andra stater inte hade möjlighet att lägga sig i eller påverka. FN:s deklaration lyfte

⁴ Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 2000, s. 17

de mänskliga rättigheterna upp till det internationella planet; skyddet för de mänskliga rättigheterna gjordes till en gemensam angelägenhet, som kunde medföra folkrättsliga förpliktelser gentemot andra stater och den enskilde individen. Denna utveckling tog ytterligare ett steg då Europarådet beslutade att inrätta ett gemensamt organ för övervakning och verkställighet på det regionala planet. För detta ändamål inrättades den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna (Europakommissionen) och den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen). Genom en omfattande reform 1994 ersattes kommissionen och domstolen av en permanent domstol, som består utav en domare från varje konventionsstat.⁵ Europadomstolen i denna nya form ansvarar för hela prövningen av målet. Inför Europadomstolen kan en konventionsstat väcka talan mot en annan konventionsstat för brott mot Europakonventionen (mellanstatliga mål enligt artikel 33), eller en enskild person, grupper av enskilda personer eller organisation väcka talan mot en konventionsstat (enskilda klagomål enligt artikel 34).

2.1.3 Europadomstolens prövning

Europadomstolens första uppgift är ta ställning till om målet skall avvisas eller tas upp till prövning i sak. Enligt artikel 35.1 får ett mål anhängiggöras hos domstolen först när alla nationella rättsmedel är uttömda, och senast sex månader efter detta slutliga beslut meddelats. Av 35.2 följer att domstolen inte kan ta upp ett klagomål som är anonymt eller innehåller väsentligen samma omständigheter som redan prövats. Domstolen har också rätt att avvisa en talan om den är oförenlig med bestämmelserna i konventionen, är uppenbart ogrundad eller utgör ett missbruk av klagorätten. En förutsättning för talan är naturligtvis också att domstolen är behörig i målet, och att det rör sig om en kränkning av en rättighet som skyddas av konventionen.

Om inte talan avvisas eller förlikning uppnås avgörs målet i sak. Domstolens avgörande av om en konventionsstat brutit mot sina förpliktelser enligt konventionen är enligt artikel 46.1 bindande för de stater som berörs. Kan Europadomstolen konstatera en kränkning av konventionen har den möjlighet att tillerkänna den förfördelade parten skadestånd (artikel 41). Vid sidan om skadestånd kan också lagstiftning och andra åtgärder på nationell nivå bli nödvändiga för att tillfredsställa Europadomstolens krav. Ministerkommittén har enligt 46.2 till uppgift att övervaka att den enskilda staten verkställer domen på ett korrekt sätt. Denna kontroll är den enda existerande möjligheten att påverka staternas agerande. Europadomstolen kan ej vidta några verkställighetsåtgärder eller sanktioner mot en stat som vägrar efterfölja domstolens dom.⁶ Medlemsstaterna är emellertid på folkrättslig grund skyldiga att uppfylla domstolens krav. Att vägra rätta sig efter domstolens dom skulle vara mycket uppseendeväckande, och det är endast i mycket få fall detta inträffar.

⁵ A.a. s. 30

⁶ Danelius, 1993, s. 59

2.2 Europakonventionen och svensk rätt

2.2.1 Konventionens inkorporering i svensk rätt

Det finns i huvudsak två metoder för införlivande av en internationell konvention i den nationella rätten, den monistiska och den dualistiska.⁷ I en monistisk stat anses en konvention automatiskt bli en del av den interna rätten, så snart den ratificerats. Den skall då tillämpas av domstolar och myndigheter på samma sätt som en nationellt stiftad lag. I en dualistisk stat krävs däremot någon form av införlivande för att en konvention skall bli en del av den nationella rätten. I Sverige gäller den dualistiska principen, vilket innebär att en konvention inte blir direkt tillämplig i svenska domstolar och myndigheter förrän det är föreskrivet i lag.

Våren 1994 beslutade Sveriges riksdag att inkorporera Europakonventionen med svensk rätt med ställning som svensk lag. Denna lag trädde i kraft 1 januari 1995. Skälen för inkorporeringen var dels att markera konventionens betydelse i svensk rätt och klargöra dess status, dels att skapa ett uttryckligt underlag att direkt tillämpa konventionen vid våra domstolar och myndigheter.⁸ Europakonventionen utgör också en del av de allmänna rättsprinciper som ingår i EG-rätten. Sverige har förbundit sig att tolka bestämmelser i fördraget på samma sätt som EG-domstolen, det vill säga i ljuset av bland annat Europakonventionen. I propositionen anfördes att det skulle vara olämpligt om konventionen skulle få en särskild status inom de områden som motsvarar EG-rätten. Ett av de avgörande skälen för inkorporeringen var också att ytterligare betona den värdegemenskap som råder på området för mänskliga rättigheter, samt öka betydelsen och intresset för grundläggande fri och rättigheter i allmänhet.⁹

För den enskilda medborgaren innebär en inkorporering att han eller hon är berättigad till det skydd som både grundlag och Europakonventionen ger.¹⁰ Lagstiftaren är tvungen att ta hänsyn till de gränser som grundlag och konvention sätter upp. Skyddet är kumulativt, dvs. den enskilda kan åberopa den regel som ger det starkaste skyddet i en given situation. Regeringen framför att en sådan kumulativ effekt också kan uppstå på den områden där man för närvarande anser att regleringarna är överlappande. På grund av den ständigt pågående rättsutvecklingen av Europakonventionens tillämpning kan skyddet komma att utvecklas, så att det blir mer långtgående än det som följer av grundlagen.

⁷ Danelius, 2000, s. 37

⁸ Prop. 1993/94:117 s. 33

⁹ A.a. s. 34

¹⁰ A.a. s. 39

2.2.2 Svensk lags förenlighet med konventionen

Även före inkorporeringen var Sverige på folkrättslig grund bundet att se till att den svenska lagstiftningen motsvarade konventionens krav.¹¹ Vid en inkorporering blir skillnaden den att det blir ett internt svenskt intresse att nationella lagregler inte strider mot varandra. Europakonventionen har haft stor betydelse för utformningen av den svenska lagstiftningen, och regeringen var i propositionen noga att påpeka att det vid inkorporeringen inte fanns några motsättningar mellan konventionen och svensk lagstiftning.¹² Europadomstolens praxis är emellertid inte slutgiltigt fastställd. Genom domstolens avgöranden pågår en ständig utveckling av konventionens tolkningsprinciper. Fri och rättighetskommittén slog i sitt delbetänkande fast att det bör vara lagstiftarens uppgift att löpande se till att den inhemska rätten överensstämmer med konventionen.¹³ De svenska domstolarnas tolkning av konventionen skall ske med försiktighet, då lagstiftaren skall ha det primära ansvaret för att rättsreglerna inte kommer i konflikt med konventionen och dess praxis. Europakonventionens vaga regler ger också medlemsstaterna stor frihet att besluta hur de skall uppfylla konventionens krav. Det bör i första hand åligga lagstiftaren att besluta i dessa frågor. På detta sätt önskade man upprätthålla balansen mellan lagstiftande och dömande makt även efter inkorporeringen.

2.2.3 Konventionens status i svensk rätt

Inkorporeringen av konventionen skedde således genom vanlig lag. Regeringen framförde i prop. 1993/94:117 att regler om mänskliga fri och rättigheter visserligen är av sådan vikt att de har sin naturliga plats i en grundlag, men att det i Sverige redan fanns en omfattande reglering av fri- och rättigheter, inspirerad av Europakonventionen, i regeringsformens andra kapitel.¹⁴ Man ansåg att det var olämpligt att ha två regelsystem på samma konstitutionella nivå, som till viss del reglerar samma rättigheter och hur dessa får inskränkas. I regeringsformen 2:23 infördes emellertid ett stadgande som slår fast att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med mot Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen. På detta sätt ”markeras den särskilda betydelse som konventionen har och som själva inkorporeringsförfarandet nu syftar till att förstärka”.¹⁵ Effekten av denna bestämmelse är begränsad, då den endast riktar sig till lagstiftaren. I propositionen betonas dock att domstolar med stöd av bestämmelsen får möjlighet att tillämpa reglerna om lagprövning i 11 kap 14 § regeringsformen. Om det enligt regeringen osannolika skulle inträffa, att riksdagen skulle lagstifta i strid med konventionen, skall en sådan lagstiftningsakt kunna åsidosättas av domstol eller myndighet.

¹¹ A.a. s. 40

¹² A.a. s. 36

¹³ SOU 1993:40 del B s. 126

¹⁴ Prop. 1993/94:117 s. 36

¹⁵ A.a. s. 36

Europakonventionen fick således inte grundlagsstatus. I propositionen betonas också att man härigenom inte heller skapar någon ny nivå i normhierarkin, mellan vanlig lag och grundlag.¹⁶ Detta får till följd att vid konflikt mellan konventionen och annan lag måste konflikten lösas genom lagtolkning eller med hjälp av rättstillämpningsmetoder. I propositionen redogör regeringen för hur domstolar och andra rättstillämpande organ bör lösa konflikter mellan Europakonventionen och inhemsk lag, vid de tillfällen då lagkonflikten ej är så uppenbar att den bör lösas genom lagprövningsregeln i 11:14 RF. Först och främst bör fastställas att det verkligen föreligger en konflikt mellan de båda regelsystemen. Rättstillämparen bör, om sådan konflikt kan konstateras, överväga om den svenska regeln tolkningsvis kan ges ett innehåll som svarar mot konventionens krav. Att en författning grundas på ett internationellt åtagande innebär visserligen inte i sig att denna har företräde framför andra författningar. En allmän princip i svensk rätt är emellertid att våra författningar skall vara förenliga med våra internationella åtaganden.¹⁷ Denna princip om fördragskonform tolkning innebär att våra författningar skall tolkas i fördragsvänlig anda.

Om det vid prövningen framgår att något sådant tolkningsutrymme inte existerar föreligger en verklig lagkonflikt. För att besluta vilken lagregel som skall gå före i detta sammanhang finns några allmänt erkända principer att utgå ifrån. Enligt lex posterior- principen skall yngre lag gå före äldre lag. Rättstillämparen måste dock samtidigt ta hänsyn till principen om lex specialis, vilken innebär att en mer specialiserad lag går före en allmänt hållen lag, oavsett de båda bestämmelsernas ålder. Lex posterior- principen leder till att en konventionsbestämmelse ges företräde framför en äldre svensk lagregel. Vid tillämpning av lex specialis - principen beror det på omständigheter i det enskilda fallet huruvida Europakonventionens bestämmelse eller den inhemska lagen skall ges företräde. Högsta domstolen har i sitt remissyttrande framfört att ytterligare en princip bör ligga till grund för valet av tillämplig författning vid lagkonflikt. Högsta domstolen slår fast ”att en konvention om mänskliga rättigheter, även om den i den inhemska laghierarkin inte har högre rang än vanlig lag, ändå bör på grund av sin speciella karaktär ges en särskild vikt i fall av konflikt med inhemska lagbestämmelser.”¹⁸ Detta uttalande skulle kunna ses som ett uttryck för principen om fördragskonform tolkning, med särskilt fokus på Europakonventionen.

¹⁶ A.a. s. 37

¹⁷ A.a. s. 37

¹⁸ Ds 1993:90 s. 240

2.3 Rätten till en rättvis rättegång

2.3.1 Kränkningar av artikel 6 i Europakonventionen

Europadomstolen har fram till idag avgjort cirka 1000 mål. Av de cirka 40 avgöranden som utgör klagomål mot Sverige har i 22 fall någon form av konventionsbrott konstaterats.¹⁹ Ett flertal av dessa mål rör de svenska domstolarnas tillämpning av rättegångsbalken och förvaltningsprocesslagen. En av de bestämmelser i Europakonventionen som är mest betydelsefulla för den svenska rättegångsordningen är artikel 6, enligt vilken varje medlemsstat har en skyldighet att garantera rätten till en rättvis rättegång inför en opartisk domstol. Att tvistefrågor och anklagelser för brott skall kunna prövas i domstol är en grundläggande rättsäkerhetsgaranti. För att garantera en rättvis rättegång måste prövningen vara utformad så att den uppfyller visa i förhand fastställda krav. Artikel 6 har följande lydelse:

1. Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten får utestängas från förhandlingen eller en del därav av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver eller, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt, under särskilda omständigheter när offentlighet skulle skada rättvisans intresse.
2. Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.
3. Var och en som blivit anklagad för brott har följande minimirättigheter
 - a. att utan dröjsmål, på ett språk som han förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom
 - b. att få tillräckligt med tid och möjlighet att förbereda sitt försvar,
 - c. att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde som han själv utsett eller att, när han saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar,
 - d. att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom
 - e. att utan kostnad bistås av tolk, om han ej förstår eller talar det språk som begagnas i domstolen.

¹⁹ Ehrenkrona, Carl Henrik, "Europakonventionens betydelse för den svenska rättegångsordningen" i SvJT 1999, s. 488

Artikel 6.1 är tillämplig vid två slags förfaranden, nämligen sådana som gäller tvister om någons civila rättigheter och skyldigheter samt sådana som avser prövning av anklagelse för brott. Förutsättningen för prövning av någons civila rättigheter och skyldigheter är att det föreligger en verklig tvist mellan en enskild person och någon annan person eller en myndighet.²⁰ Tvisten skall röra en rättighet som har sin grund i den nationella rätten. Ytterligare ett krav är att denna rättighet kan karaktäriseras som en civil rättighet. Med anklagelse för brott åsyftas främst rättegångar i brottmål som resulterar i ett avgörande huruvida en person är skyldig eller ej, samt ett fastställande av påföljd.²¹ Sådana tvister och anklagelser skall alltid kunna prövas i domstol, och rättegångsförfarandet skall var så utformat att det uppfyller de krav som anges i artikel 6.1. För rättegång i brottmål uppställs i artikel 6.3 ytterligare processuella garantier. Förutom dessa allmänna regler för att uppnå en rättvis rättegång fastslås särskilt i artikel 6.2 principen om den tilltalades rätt att betraktas som oskyldig till dess dom har fallit, den så kallade oskyldighetspresumtionen.

2.3.2 En fällande doms rättsverkan i svensk rätt

Ett flertal av de mål som avgjorts mot Sverige rör just rättegångsgarantierna i artikel 6. Domstolen har ställt krav på svensk rättegångsordning, som bland annat lett till införandet av ett nytt rättsinstitut, rättsprövning av vissa förvaltningsbeslut.²² Europadomstolen har också tvingat svenska domstolar att ändra sin praxis på ett flertal processuella områden. Vad som saknas är emellertid reglering av vilken rättsföljd en sådan kränkning skall få i det enskilda fallet. Hur skall individen kompenseras vid en kränkning av Europakonventionens rätt till en rättvis rättegång? För närvarande det den enskilde domaren som beslutar hur den enskilde skall kompenseras vid ett brott mot Europakonventionen. Den enda möjligheten till kompensation enligt Europakonventionen är gottgörelse genom skadestånd. Denna form av remedium kommer att behandlas i nästa avsnitt.

²⁰ Danelius, 1993, s. 140

²¹ Danelius, 2000, s. 136

²² Lag (1988:205) om rättsprövning av vissa förvaltningsbeslut

3 Skadestånd

Artikel 41 i Europakonventionen behandlar frågan om gottgörelse vid konventionsbrott. Bestämmelsen har följande lydelse:

”Om domstolen finner att ett brott mot konventionen eller protokollen till denna ägt rum och om den berörda fördragsslutande partens nationella rätt endast till en del medger att gottgörelse lämnas, skall domstolen, om så anses nödvändigt, tillerkänna den förfördelade parten skälig gottgörelse.”

Europadomstolen har således möjlighet att döma ut skadestånd till en individ som har lidit skada på grund av att en av dennes fri eller - rättigheter enligt konventionen har kränkts. Konventionsstaterna har genom artikel 46 förbundit sig att rätta sig efter Europadomstolens slutgiltiga dom i varje mål där de är parter. Enligt den andra punkten i denna bestämmelse skall domen överlämnas till ministerkommittén, vars uppgift är att övervaka att domen verkställs. Av denna artikel följer således att det åligger en stat som har fått en fällande dom i Europadomstolen att garantera att kränkningen upphör, samt att utge gottgörelse för skadan.²³

3.1 Europadomstolens subsidiära ansvar

Den principiella utgångspunkten enligt Europakonventionen är emellertid att en överträdelse i första hand skall få rättsföljder på det nationella planet.²⁴ Europadomstolen skall vara en instans som utnyttjas endast då den inhemska domstolen misslyckats med sin uppgift. Europadomstolens ansvar är således subsidiärt i förhållande till de nationella domstolarnas. Principen om de enskilda nationernas primäransvar kommer till uttryck i konventionens första artikel. Enligt denna har parterna förbundit sig att ”garantera var och en, som befinner sig under deras jurisdiktion, de fri- och rättigheter som anges i avdelning 1 i denna konvention.” Redan här framgår således att Europadomstolens kontrollverksamhet är subsidiär i förhållande till den enskilda statens. Att konventionen endast är av subsidiär karaktär framgår också av artikel 35.1, enligt vilken ett mål får anhängiggöras i domstolen först sedan samtliga inhemska rättsmedel har uttömts. Framför allt framgår Europadomstolens subsidiära ansvar av artikel 13. Bestämmelsen har följande lydelse:

”Var och en, vars i denna konvention angivna fri- och rättigheter kränkts, skall ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet och detta även om kränkningen förövats av någon under utövning av offentlig myndighet.”

²³ Crafoord, Clarence, ”Inhemska gottgörelse för kränkning av Europakonventionen” i Europarättslig tidskrift 2001, s. 535

²⁴ A.a. s. 522

Var och en som lever under en medlemsstats jurisdiktion har rätt till ett effektivt rättsmedel för att få rimligt grundade påståenden om konventionskränkningar prövade i det inhemska systemet.²⁵ Den enskilda staten har visserligen möjlighet att själv besluta hur detta rättsmedel skall utformas, men rättsmedlet skall vara effektivt och medföra en rimlig möjlighet till framgång.²⁶ Ett effektivt rättsmedel är ett rättsmedel som medger en tillfredställande prövning av klagomål, oberoende av om prövningen leder till ett positivt utslag för den sökande.²⁷ Rättsmedlet skall dessutom vara kopplat till någon form av gottgörelse. Detta följer av bland annat rättsfallet *T.P och K.M. mot Storbritannien*, i vilket Europadomstolen avgjorde en principiellt viktig fråga. I denna dom slog domstolen fast att det för det offer som åberopar artikel 13 skall finnas en mekanism som syftar till att fastställa statliga tjänstemäns eller enheters ansvar för kränkningarna. Här fastställs också att kompensation för ekonomiska och ideella skador i princip skall finnas tillgängliga som en del av gottgörelsen.²⁸

3.2 Konventionsstaternas primära ansvar

3.2.1 Ökad måltillströmning

Målsättningen är således att de interna rättssystemen skall fungera så väl att de enskilda medborgarna inte behöver vända sig till Europadomstolen med sina klagomål. Trots detta har antalet mål i Europadomstolen ökat dramatiskt de senaste åren. 1981 var antalet klagomål hos kommissionen 404. 1993 hade denna siffra stigit till 2037, och år 2000 var antalet klagomål 10 486.²⁹ Den ökande måltillströmningen utgör ett hot mot hela det konventionsrättsliga systemet. När de enskilda staterna underlåter att tillämpa de principer som uppställs i konventionen tvingas medborgarna att föra saken vidare till Europadomstolen. Detta medför högre kostnader och större osäkerhet för den enskilde. En ökad tillämpning av Europakonventionen i de enskilda konventionsstaterna skulle istället kunna leda till ökad rättsäkerhet, då övriga medborgare vet hur staten kommer att tillämpa konventionen i framtiden. Effektiviteten ökar då också, eftersom Europadomstolen kan koncentrera sin verksamhet till de viktigaste målen. De mänskliga fri och rättigheterna skulle kunna garanteras på ett snabbare, effektivare och billigare sätt om de enskilda nationerna prövade de enskilda medborgarnas frågor samt garanterade kompensation för de som blivit kränkta. Vad kan Europadomstolen göra för att medlemsstaterna skall ta sitt ansvar och garantera den enskildes rättigheter enligt konventionen? Hur

²⁵ Bratt, Percy, Södergren, Jan, "Europakonventionens tillämpning i det inhemska systemet" i *Europarättslig tidskrift* 2000, s. 416

²⁶ Södergren, Jan, "Svensk domstol skall utdöma skadestånd för konventionsbrott" i *Advokaten* 2001, häfte 9, s. 24

²⁷ Danelius, 2000, s. 300

²⁸ *T.P. och K.M. mot Storbritannien*, 2001-05-10, målnr.288945/95 p.107

²⁹ Crafoord, 2001, s. 525

skall konventionens rättigheter enligt artikel 6 garanteras på nationell nivå? Genom det uppmärksammade fallet *Kudla mot Polen* år 2000 gav Europadomstolen svar på dessa frågor.

3.2.2 Fallet Kudla mot Polen

Enligt artikel 6.1 skall en konventionsmedborgare ha rätt till en prövning av sin sak inom skälig tid. Detta är ett grundläggande krav för att en rättegång skall anses som rättvis. Trots detta är långsam rättsskipning ett problem i de flesta Europeiska stater, och detta är också det absolut vanligaste konventionsbrottet.³⁰ Detta missförhållande resulterar i en ökad måltillströmning till Europadomstolen, och arbetet med dessa, i rättsligt hänseende ofta ointressanta klagomål, kräver både tid och kraft från andra mer betydelsefulla avgöranden.

Artikel 6 och 13 kan vid första anblick synas avse delvis samma rättighet. Artikel 13 ger en generell rätt till ett effektivt rättsmedel vid en kränkning av en konventionsrättighet, samtidigt som artikel 6 ger rätt till domstolsprövning av civila rättigheter och skyldigheter samt vid anklagelser vid brott, dvs. också en form av rätt till rättsmedel. De båda artiklarna har emellertid olika tillämpningsområden. Artikel 13 rör kränkningar av bestämmelser i konventionen och artikel 6 civila rättigheter och skyldigheter samt anklagelse för brott.³¹ Artikel 6 ger rätt till prövning i domstol, medan 13 inte ger någon närmare precisering av vilken prövning som åsyftas. I de mål där kränkning av artikel 6.1 varit föremål för prövning har domstolen tidigare ansett det onödigt att samtidigt ta ställning till om rätten till ett effektivt rättsmedel enligt artikel 13 respekterats. Domstolen har i dessa fall behandlat artikel 6 som en form av *lex specialis* i förhållande till artikel 13, då den tidigare artikeln på ett mer ingående sätt beskriver hur ett domstolsförfarande skall utformas för att garantera den enskilde ett effektivt rättsmedel vid konventionskränkningar.

Genom rättsfallet *Kudla mot Polen* den 26 oktober 2000 ändrades denna praxis. Domstolen slog genom denna dom fast att artikel 13 i konventionen skall tolkas så att det i varje konventionsstat måste finnas ett effektivt internt rättsmedel, genom vilket den som är part i ett mål och som menar att kravet på ett avgörande inom skälig tid inte respekterats skall kunna få denna sak prövad, och erhålla rättelse om den klagande anses ha rätt. Domstolen menar, att om artikeln inte skall tolkas på detta sätt, kommer den som vill påskynda en process att vara tvingad att anhängiggöra mål vid Europadomstolen.³² Detta överensstämmer ej med principen om medlemsstaternas primäransvar. Att de enskilda staterna kan garantera effektiva interna rättsmedel är nödvändigt på längre sikt för att upprätthålla

³⁰ Danelius, Hans, "Finns det ett botemedel mot långsam rättsskipning" i SvJT 2001, s. 178

³¹ A.A. s. 179

³² Kudla mot Polen, 2000-10-26, målnr.30210/96 p.155

ett starkt skydd för mänskliga rättigheter, både på nationell och internationell nivå. Denna dom var en tydlig hänvisning till medlemsstaterna, att dessa var tvungna att ta ett större ansvar för att avlasta Europadomstolen. Domen innebär också en skärpning av kravet på de enskilda staterna att ta hänsyn till konventionens subsidiära karaktär. Om inte de enskilda staterna kan erbjuda ett effektivt internt rättsmedel för prövning av kränkning av artikel 6.1 kommer antalet mål i Europadomstolen fortsätta att öka. Det finns då risk för kränkningar av Europakonventionen i själva Europadomstolen. Om subsidiaritetsprincipen ej tillämpas fullt ut i de enskilda medlemsstaterna, är rättssäkerheten därmed hotad både på nationell och internationell nivå.³³

Kudladomen innebär således att artikel 13 medför ett krav på ett effektivt rättsmedel i varje konventionsstat för varje individ som på rimliga grunder gör gällande att kravet på prövning inom skälig tid enligt 6.1 har överträtts. Domstolen anger ej hur ett sådant effektivt rättsmedel bör utformas, utan detta får beslutas av den enskilda staten. För Sveriges del innebär domen att man måste se över huruvida det existerar ett effektivt rättsmedel mot långsamma processer, eller om den svenska lagstiftningen måste ändras.

3.2.3 Sveriges primära ansvar

På grund av Europakonventionens subsidiära karaktär och principen om medlemsstaternas ökade ansvar som etablerats genom fallet Kudla, är utformningen av den interna skadeståndsrätten av betydelse. Därför inleds nästa avsnitt med en översiktlig genomgång av det svenska systemet. Vilka möjligheter finns det för den enskilde att erhålla skadestånd när grundläggande processrättsliga principer har åsidosatts? Vilka procedurer finns det i Sverige för att pröva om brott mot kravet på handläggning inom skälig tid och gottgörelse för detta föreligger?

3.3 Skadestånd enligt svensk rätt

3.3.1 Det allmännas skadeståndsansvar

Frågan är således vilka svenska regler som skall garantera rätten till ett effektivt rättsmedel vid kränkning av Europakonventionen. Enligt *Fri och rättighetskommittén* som genomförde utredningen inför inkorporeringen av Europakonventionen riktar sig bestämmelsen i artikel 41 enbart till Europadomstolen och torde inte rimligtvis kunna åberopas av en enskild i ett mål vid svensk domstol. Europadomstolen skall ej ses som en fjärde instans som kan ändra en nationell domstols eller myndighets beslut.³⁴ Kommittén anser det dock rimligt att en person som fått sina konventionsrättigheter

³³ Kudla mot Polen, 2000-10-26, målnr.30210/96 p.148

³⁴ SOU 1993:40 del B s. 78

kränkta skall åtnjuta någon form av kompensation. Detta, menar kommittén, borde ske inom ramen för det allmännas skadeståndsansvar enligt skadeståndslagen (1972:207).

Att staten är skyldig att i vissa fall betala skadestånd till den enskilde följer av 3 kap 2 § skadeståndslagen. Enligt denna bestämmelse är staten eller en kommun skyldig att ersätta personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande stat eller kommun svarar. En anklagelse mot staten att en rättegång ej genomförts på ett korrekt sätt skulle därmed prövas enligt denna bestämmelse. Regeln tillkom 1972 genom en reform angående det allmännas skadeståndsansvar. Före denna reform hade den som lidit skada på grund av fel eller försummelse vid myndighetsutövning av en offentlig person endast möjlighet att kräva skadestånd direkt av personen i fråga.³⁵ Om denna ansågs skyldig till tjänstefel kunde skadestånd bli aktuellt på grund av detta brott. I och med reformen infördes skadeståndsansvar för den offentliga arbetsgivaren, och detta ansvar förstärktes ytterligare genom lagändringar 1989. På samma gång minskades ansvaret för den skadevällande tjänstemannen, genom att det numer krävs ”synnerliga skäl” för att en arbetstagare skall bli skadeståndsskyldig för skada vållad genom fel eller försummelse i tjänsten (4 kap 1 § SkL).

Den skadelidandes möjlighet att föra talan mot staten begränsas genom 3 kap 7 § SkL. Enligt denna lagregel får talan om ersättning inte väckas på grund av beslut av regering, riksdag, Högsta domstolen eller Regeringsrätten, om inte beslutet upphävts eller ändrats. Detta begränsar dock inte den enskildes möjlighet att föra talan på grund av en felaktig rättegång. Ett sådant klagomål rör ej själva beslutet domstolen har fattat, utan snarare det tillvägagångssätt som använts för att nå detta beslut.

3.3.2 Vållandebedömning

Det allmänna kan således bli ansvarigt om det förekommit ”fel eller försummelse” vid myndighetsutövning. Vid denna vållandebedömning skall man utgå från vad som kan fordras av myndigheten med hänsyn till verksamhetens art och ändamål. Bedömningen skall var objektiv, och man skall härvid inte ta hänsyn till ursäkten som kan hänföras till den skadevällande tjänstemannen såsom oerfarenhet, sjukdom eller hög arbetsbelastning.³⁶ Det allmänna svarar också för så kallade anonyma fel. Detta innebär att det allmänna kan bli ersättningskyldigt även då det ej går att utreda vem som orsakat skadan.³⁷ I de förarbeten som ligger till grund för 1989 års reform betonas att man vid vållandebedömningen skall beakta

³⁵ Prop. 1989/90:42 s. 4

³⁶ Bengtsson, Bertil, Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, 1990, s. 48

³⁷ Prop. 1989/90:42 s. 15

sådana omständigheter som att ett beslut varit brådslande och rört en juridiskt invecklad fråga, samt att det varit praktiskt omöjligt att utöva en perfekt kontroll i det aktuella avseendet.³⁸ Samtidigt bör här betonas att prövningen av det allmännas ansvar inte skall ske ur dess eget perspektiv, utan ur allmänhetens synvinkel. Myndigheten skall anses ansvarig om den objektivt brustit i vad som kan anses vara möjligt att kräva av den vad avser rättssäkerhet, noggrannhet och korrekt handläggning. Det avgörande vid bedömningen är således vad den enskilde har rätt att förvänta sig av en verksamhet av det aktuella slaget. Man fokuserar härmed på det felaktiga resultatet av tjänstemannens handlande, inte orsakerna till detta. Att misstaget är en följd av till exempel otillräckliga rättsliga kunskaper, bristfälliga instruktioner eller dålig organisation saknar härmed betydelse.

Inledningsvis nämndes att verksamhetens art och ändamål påverkar culpabedömningen. Domstolar hör till de myndigheter som anses kunna åläggas särskilt stränga krav på noggrannhet och omdöme.³⁹ Samtidigt är avgörandet beroende av felets art. Ett misstag som ligger inom en myndighets specialområde skall bedömas hårdare än ett fel som kan anses ligga utanför dess normala kompetensområde. Ett fel som uppstått på grund av slarv skall dock bedömas strängt i de allra flesta fall.

3.3.3 Kretsen av ersättningsberättigade

Vem har rätt att kräva ersättning från det allmänna? Huvudregeln är att den som direkt påverkats av myndighetsutövningen är skadeståndberättigad. Tredjemansskador ersätts i princip inte i svensk rätt.⁴⁰ I motiven till skadeståndslagen uppmärksammades att ett myndighetsbeslut kan få konsekvenser inte bara för parten i ärendet, utan även för andra. Huvudregeln är dock att enbart den som har rätt att föra talan mot ett beslut skall kunna kräva ersättning för detta. Denna princip ger i sin tur upphov till en mängd frågeställningar, som det tyvärr saknas möjlighet att utreda närmare här. Jag nöjer mig med att fastställa dessa principiella utgångspunkter.

Under de förutsättningar som angivits ovan kan staten göras ansvarig för skador som uppkommit genom myndighetsutövning. Vilken betydelse får dessa utgångspunkter för bedömningen av en överträdelse av en processrättslig föreskrift som också skyddas genom 6:e artikeln i Europakonventionen? Hur skall dessa regler tillämpas när en individ hävdar att dennes rättigheter enligt konventionen kränkts, till exempel rätten till prövning inom skälig tid enligt 6.1 Europakonventionen? Enligt fallet Kudla har Sverige nu skyldighet att garantera den enskilde gottgörelse, om prövning av dennes talan ej sker inom skälig tid. Hur väl motsvarar svensk reglering och praxis dessa krav?

³⁸ A.a. s. 15

³⁹ Bengtsson, 1990, s. 56

⁴⁰ A.a. s. 108

3.3.4 Prövning enligt svensk rätt

Vid försenad handläggning skall bedömningen av skadeståndsfrågan ske i två led.⁴¹ För det första skall man pröva om det föreligger ett sådant dröjsmål att det kan få skadeståndsrättsliga verkningar. Hur mycket kan allmänheten begära av en myndighet? För det andra skall vid prövningen avgöras om dröjsmålet beror på fel eller försummelse från det allmännas sida.

I propositionen från 1989 konstateras att när lagen inte fastställer en särskild frist för avgörande av ett ärende krävs det i allmänhet en avsevärd försening för att dröjsmål skall anses föreligga.⁴² Vid bedömningen av huruvida dröjsmål förelåg skulle stor betydelse läggas vid var allmänheten rimligen kunde fordra. Om förseningen beror på en oförsvarligt långsam arbetstakt, bristfällig organisation eller en klar felbedömning av frågan huruvida ärendet skall ha förtur, medges att staten torde vara skyldig att betala ersättning till den drabbade. Om förseningen däremot beror på att statsmakterna tilldelat myndigheten otillräckliga resurser kan skadeståndsansvar ej uppstå. Det är svårt att genom dessa motivuttalanden fastställa vad som krävs för att den enskilde skall kunna erhålla skadestånd vid försenad handläggning. Staten torde vara skadeståndsskyldig då det är tydligt att förseningen beror på en dålig organisation eller en arbetstakt som ej överensstämmer med vad som är normalt.⁴³ I motiven talas emellertid om ”betydande försening”, vilket tyder på att det krävs påtagliga felbedömningar för att vållande skall anses ha förekommit från myndighetens sida. Det tycks som om skadeståndsansvar skall bli aktuellt främst då ovillkorliga tidsbegränsningar överskrids.

Danelius hävdar i sin artikel ”Finns det botemedel mot långsam rättskipning?” att det hitintills ej har setts som en realistisk möjlighet att erhålla skadestånd från staten om ett mål ej avgjorts inom skälig tid.⁴⁴ Han menar att rätten till skadestånd i dessa situationer inte kan anses ”tillräckligt etablerad för att motsvara kraven på ett effektivt rättsmedel”.⁴⁵ För att kunna avgöra om de svenska reglerna för skadestånd från det allmänna uppfyller Europadomstolens krav följer här en genomgång av de grundläggande utgångspunkterna för gottgörelse i enlighet med Europakonventionen.

⁴¹ A.a. s. 73

⁴² Prop. 1989/90:42 s. 16

⁴³ Bengtsson, 1990, s. 75

⁴⁴ Danelius, 2001, s. 183

⁴⁵ A.a. s. 183

3.4 Skadestånd enligt Europakonventionen

3.4.1 Europadomstolens ansvar

Om någon, vars fri och rättigheter enligt Europakonventionen har kränkts, anser att den kompensation som erhållits inom det nationella systemet inte är tillräcklig, eller denne inte kan erhålla kompensation alls, finns möjlighet att ansöka om upprättelse hos Europadomstolen. Det ankommer på den som anser sig har blivit utsatt för en kränkning att ta initiativet till gottgörelse enligt artikel 41, samt att bevisa att denne har rätt till skadestånd.⁴⁶

3.4.2 Europadomstolens prövning

En prövning avseende en påstådd kränkning av Europakonventionen görs i två led.⁴⁷ För det första skall domstolen konstatera om den klagandes rättigheter enligt konventionen har kränkts eller inte. För det andra skall, om domstolen anser att den klagande utsatts för en konventionskränkning, gottgörelse utges. Europadomstolen praxis kan grovt delas in i tre grupper av fall. I den första gruppen av fall anser Europadomstolen att det egna konstaterandet utgör tillräcklig kompensation. I den andra gruppen hamnar fall där inhemsk kompensation kombinerad med ett erkännande av kränkningen anses tillräcklig. I den sista gruppen finns fall där ytterligare skadestånd tilldelas av Europadomstolen.⁴⁸

För att den enskilde skall ha rätt till kompensation enligt Europakonventionen krävs det att denne får status som offer i Europakonventionens bemärkelse.⁴⁹ Ett offer är den som har blivit direkt påverkad av den påstådda kränkningen. Genom Europadomstolens praxis går det att utläsa hur en stat skall gå till väga för att den kränkte skall kompenseras och förlora sin status som offer. För det första krävs det att konventionsstaten erkänner kränkningen, antingen uttryckligen eller i sak.⁵⁰ För det andra måste det framgå att gottgörelsen utges för att kompensera den konstaterade kränkningen. Domstolen lägger således vid sin bedömning minst lika stor vikt vid skälet till att ersättning utges som utformningen av kompensationen till den kränkte.

3.4.3 Skälighetsbedömning

Vad anser då Europadomstolen utgöra ”skälig gottgörelse”? I vissa fall utgör domstolens fastställande av kränkningen en tillräcklig kompensation. I andra

⁴⁶ Van Dijk, P., Van Hoof, G.J.H., Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 1990, s. 171

⁴⁷ Crafoord, 2001, s. 519

⁴⁸ A.a. s. 533

⁴⁹ A.a. s. 528

⁵⁰ Eckle mot Västtyskland, 1982-07-15, målnr.8130/78 p. 66

fall framstår det som motiverat att ersätta den kränkte ytterligare genom skadestånd. När domstolen skall besluta om skadestånd görs en skälighetsbedömning, *assessment on an equitable basis*, med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall. Vid denna bedömning tar man främst hänsyn till den kränkta rättighetens karaktär och den konstaterade kränkningens omfattning och allvar.⁵¹ Även den kränktes egna förhållanden och hur den kränkte själv har handlat har betydelse i bedömningen.

3.4.4 Kausalsamband

Huvudprincipen är att det enda som kan ge upphov till skadestånd enligt artikel 41 är en konstaterad konventionskränkning, samt att en skada orsakats direkt av denna kränkning. En skada som har uppstått i samband med kränkningen men som också har andra orsaker kan därför inte ersättas i enlighet med artikel 41. Från denna huvudprincip finns emellertid undantag. Domstolen har, i vissa fall, meddelat skadestånd på grund av en skada som enbart delvis var en följd av en kränkning av konventionen. Detta framkommer bland annat i fallet *Campbell och Cosans mot Storbritannien*, i vilket skadestånd fastställdes trots att domstolen fann att kränkningen kunde ha bidragit till skadan, men trots allt inte var den huvudsakliga orsaken.⁵² Domstolen har också i vissa fall tilldömt den klagande skadestånd, även om kausalsamband mellan kränkningen och skada ej kunnat bevisas.⁵³

Europadomstolen har utvecklat grunder för gottgörelse som saknar motsvarighet i de flesta medlemsstater. En grund för skadestånd som fastslagits genom domstolens praxis, bland annat genom det uppmärksammade rättsfallet *Sporrong och Lönnroth mot Sverige*, är den enskildes *loss of opportunities*.⁵⁴ Det innebär att den kränkte kan erhålla ersättning för den skada som uppkommit genom att dennes möjligheter på något sätt begränsats, trots att domstolen konstaterat att den klagande ej lyckats påvisa någon direkt ekonomisk skada.

3.4.5 Vilka skador kan ersättas?

Huvudprincipen är att individen skall försättas i samma situation som förelåg innan kränkningen.⁵⁵ Både ekonomisk och ideell skada skall kompenseras.⁵⁶ Ekonomisk skada som ersätts är bland annat förlust av tidigare och framtida inkomst, förlust av rätt till pension och rätt till rabatterade priser, kostnader på grund av betalade böter eller skatter m.m. Gottgörelse för ideell skada utgår på grund av ångslan, olägenhet och

⁵¹ Crafoord, 2001, s. 540

⁵² *Campbell och Cosans mot Storbritannien*, 1983-03-22, målnr.7511/76 och 7743/76 p.26

⁵³ *Bönisch mot Österrike*, 1986-06-02, målnr.8658/79 p.11

⁵⁴ *Sporrong och Lönnroth mot Sverige* 1984-12-18, målnr.7151/75 och 7152/75 p.13

⁵⁵ Crafoord, 2001, s. 535

⁵⁶ A.a. s. 534

osäkerhet som har skapats av en kränkning.⁵⁷ Känsla av ensamhet och isolering, övergivenhet, frustration, orättvisa, frihetsberövande, påverkan på hälsa, allmänna ekonomiska problem eller förlorade arbetstillfällen är andra faktorer som kan berättiga skadestånd.

Om omständigheterna är sådana, att det inte är möjligt att beräkna skadans storlek, eller det är svårt att dra en gräns mellan ekonomisk och ideell skada, fastställer domstolen skadeståndet efter en så kallad *global assessment on an equitable basis*.⁵⁸ I dessa fall gör domstolen en samlad bedömning av skadan och omständigheterna i övrigt, och utdömer sedan ett skadestånd för den sammanlagda skadan, utan uppdelning mellan ekonomisk och ideell skada.

3.4.6 Storleken på skadeståndsbeloppen

Huvudprincipen vid fastställande av skadeståndsbeloppen är således, som jag tidigare nämnt, *restitutio in integrum*, det vill säga att den kränkte skall försättas i samma situation som före kränkningen.⁵⁹ Vid beräkningen av ekonomisk skada används i stort sett samma metoder som i traditionell inhemsk skadeståndsrätt. Detta gäller emellertid inte beräkningen av ideell skada. I dessa fall fastställs skadans storlek där genom en skönsmässig bedömning. De belopp som Europadomstolen dömt ut som kompensation för ideell skada är i många fall är betydligt högre än de som brukar fastställas i de svenska domstolarna.

3.5 Skadestånd som kompensation

3.5.1 Skillnader mellan svensk rätt och Europakonventionen

Europadomstolens tillämpning av skadeståndsrätten skiljer sig från den svenska i flera avseenden.⁶⁰ Den är betydligt mer generös vad gäller kretsen som är ersättningsberättigade, då även tredjemansskada ersätts i vissa fall. Vid beräkning av ekonomisk skada ställer Europadomstolen ej lika höga krav på bevisning avseende kausalsamband som de svenska domstolarna. Beräkningen av skadans storlek skiljer sig också från den svenska. Vad avser ideell skada skiljer sig de båda systemens åt vi avgörandet huruvida skadestånd skall dömas ut över huvud taget, samt storleken på denna ersättning. Slutsatsen blir att Europadomstolen generellt är mer fri i sin bedömning, då de flesta fall avgörs efter en *global assessment on an equitable basis*.

⁵⁷ A.a. s. 535

⁵⁸ A.a. s. 539

⁵⁹ A.a. s. 543

⁶⁰ A.a. s. 545

Frågan är om de svenska domstolarna kan åläggas att förändra de skadeståndsrättsliga principer som nu tillämpas så att de överensstämmer med Europadomstolens? Kan ett skadeståndskrav mot staten grundas direkt på Europakonventionen, eller måste detta ske i enlighet med Fri och rättighetskommitténs uttalande inom ramen för det allmänna skadeståndsansvar enligt svensk skadeståndslag? Som jag tidigare nämnt betonade kommittén att artikel 41 enbart riktade sig till Europadomstolen, och att denna bestämmelse inte kan åberopas av en enskild i ett mål vid svensk domstol. Man medgav dock att det är tveksamt om skadeståndslagen i sin nuvarande utformning ger tillräcklig rätt till ersättning.⁶¹ Kommittén konstaterar slutligen att det är tveksamt vilka krav konventionen ställer på det enskilda landet vad gäller skyldighet att gottgöra en individ som fått sina fri- och rättigheter kränkta. Det är svårt att avgöra huruvida de svenska reglerna uppfyller Europakonventionens krav. Slutligen konstateras att det troligtvis krävs ett starkare skydd i den svenska lagstiftningen, men att ”detta får närmare utredas”.⁶² Dessa uttalanden tyder på att kommittén trots allt inte var så säker på att de svenska skadeståndsreglerna är utformade på ett sådant sätt att den kränkta kan tilldelas tillräcklig kompensation vid ett konventionsbrott. Eventuellt öppnar kommentaren möjligheten för utveckling och anpassning till nya omständigheter. Kanske är det inte helt uteslutet att Europakonventionen skulle kunna åberopas i ett svenskt skadeståndsmål. Europakonventionen får en allt mer framträdande position i den svenska rätten, då enskilda individer allt oftare vänder sig till Europadomstolen för att få upprättelse efter en konventionskränkning. Europadomstolen anger inte i sin praxis på vilket sätt gottgörelsen på nationell nivå skall utformas. Europadomstolen framhåller dock att gottgörelsen måste vara praktisk och effektiv. Detta talar för att en svensk domstol skall söka stöd för sina avgöranden i Europadomstolens praxis, när den försöker avgöra om de enskildes fri och rättigheter enligt konventionen har kränkts.⁶³ Kan en svensk domstol gå så långt att den med enbart stöd i Europakonventionen utdömer skadestånd på grund av konventionskränkning?

3.5.2 Skadestånd med stöd av Europakonventionen

Det skulle kunna hävdas att, på grund av subsidiaritetsprincipen, Europadomstolens skadeståndsprinciper torde gälla när en konventionskränkning konstaterats i det inhemska systemet. Detta följer också av den praxis som vuxit fram vid tillämpningen av artikel 13. Genom denna har domstolen slagit fast att otillräcklig gottgörelse i sig innebär en kränkning av artikel 13, eftersom det nationella systemet då inte tillhandahåller ett praktiskt och effektivt rättsmedel. Detta framgår explicit av bland annat av Tanrikulufallet, i vilket domstolen slår fast att det

⁶¹ SOU 1993:40 del B s. 78

⁶² A.a. s. 79

⁶³ Crafoord, 2001, s. 527

föreligger en skyldighet för staterna under artikel 13 att utge skadestånd för en konstaterad kränkning, redan i det inhemska systemet.⁶⁴ Rätten till gottgörelse faller därmed under avdelning 1 i konventionen, vilket innebär att det hör till de rättigheter som staterna uttryckligen genom artikel 1 har åtagit sig att garantera. Gottgörelse bör utgå i alla de situationer där ett erkännande av kränkningen inte är tillräcklig för att försätta individen i den situation som förelåg före kränkningen.⁶⁵ Att Europadomstolen genom Kudlafallet betonar att ansvaret för att den enskilde får full kompensation ligger på medlemsstaterna torde medföra att de måste kunna garantera en i jämförelse med Europadomstolens likvärdig kompensation.

Clarence Crafoord menar att det inte bara är vid avgörande huruvida skadeståndsskyldighet föreligger som Europadomstolens praxis skall vara vägledande. Domstolens praxis skall även vara avgörande för det inhemska skadeståndets storlek. Crafoord argumenterar i sin artikel ”Inhemska gottgörelse för kränkning av Europakonventionen” för att svenska domstolar är ålagda att utdöma skadestånd som är i nivå med de som döms ut av Europadomstolen. Den rättsliga grunden för detta är främst de allmänna konventionsrättsliga principer som framkommit genom Europadomstolens praxis, och som kräver att de rättigheter som garanteras i Konventionen skall ges ett effektivt skydd på nationell nivå.⁶⁶ De allmänna konventionsrättsliga principer som här åsyftas är subsidiaritetsprincipen och effektivitetsprincipen. *Subsidiaritetsprincipen* har tidigare behandlats i denna framställning. *Effektivitetsprincipen* framgår främst av artikel 13, enligt vilken konventionsstaterna är skyldiga att garantera sina medborgare effektiva skydd mot kränkningar av konventionsrättigheter. Samtidigt, menar Crafoord, utgör denna effektivitetsprincip en grund för hela konventionen. Det grundläggande syftet med Europakonventionen är att ge medlemsstaternas medborgare ett reellt skydd för de fri och rättigheter som anges i konventionen. Europadomstolens skydd för de mänskliga rättigheterna skall inte vara enbart teoretiskt, utan effektivt och konkret.⁶⁷ Subsidiaritetsprincipen och effektivitetsprincipen är således starkt sammankopplade. Ju bättre den enskilda staten är på att garantera att konventionsrättigheterna upprätthålls, desto effektivare blir dessa rättigheter.⁶⁸ Om den enskilda staten tar sitt primära ansvar, förväntas effektiviteten i tillämpningen också bli större. Därför bör också Europadomstolens praxis bli vägledande för de inhemska domstolarna. Ett rättsmedel kan ej anses praktiskt och effektivt om kompensationen ej överensstämmer med den som skulle utdömts av Europadomstolen i en liknande situation.⁶⁹ Att svenska domstolar är skyldiga att följa domstolens praxis följer också av att Sverige, genom att ratificera Europakonventionen är folkrättsligt bunden att respektera Europakonventionen och dess allmänna

⁶⁴ Tanrikulu mot Turkiet, 1999-07-08, målnr.23763/94 p.117

⁶⁵ Bratt, Södergren, 2000, s. 421

⁶⁶ Crafoord, 2001, s. 520

⁶⁷ Belgian linguistic mot Belgien, 1968-07-23, målnr.1474/62 och 1677/62

⁶⁸ Crafoord, 2001, s. 525

⁶⁹ A.a. s. 526

principer. Dessutom är Europakonventionen sedan 1995 är inkorporerad i svensk rätt, och därmed direkt tillämplig. Slutligen utgör Europakonventionen en integrerad del av EG-rätten, och skall genom reglerna om EG-rättens direkta effekt ha företräde framför svensk lag.⁷⁰ Crafoord betonar också att den svenska skadeståndsrättens utformning inte hindrar de svenska domstolarna från att följa Europadomstolens praxis vid kompensation för kränkningar av konventionsrättigheter.⁷¹ Vid tillkomsten av den svenska skadeståndslagen angavs i förarbetena att lagstiftningen inte skulle utformas så att den försvårar en kontinuerlig anpassning till den framtida rättsutvecklingen i samhället.⁷² Det är domstolarnas uppgift att fylla ut ofullständigheterna i lagstiftningen så att det sker en kontinuerlig anpassning till den samhälleliga utvecklingen. Skadeståndslagens principer utgör därmed inte heller något hinder för att en skadeståndstalan med Europakonventionen som grund skall kunna prövas i svensk domstol.

3.5.3 JKs ställningstagande

Påståendet att svenska domstolar skall utdöma skadestånd för en i det inhemska systemet konstaterad kränkning, utan att det finns uttryckligt stöd i den inhemska skadeståndsrätten, är emellertid inte okontroversiellt. Att detta inte är möjligt framgår som tidigare nämnts, av Fri- och rättighetskommitténs uttalanden.⁷³ Justitiekanslern har vid ett flertal tillfällen också uttalat sig i frågan och kommit till samma slutsats.

Enligt 3 § förordning 1995:1301 om handläggning av skadeanspråk mot staten handlägger Justitiekanslern anspråk på ersättning med stöd av 3 kap 2 § skadeståndslagen, om ett anspråket grundas på påstående om felaktigt beslut eller underlåtenhet att meddela beslut. 1998 behandlade Justitiekanslern en begäran från Bo H avseende skadestånd från staten. Bo H anförde som grund för sitt anspråk att en skattemyndighet, en länsrätt och en kammarrätt vid handläggningen av ett ärende avseende eftertaxering visat prov på bristande kvalitet och utdragen handläggning.⁷⁴ Som grund för anspråket åberopades att svenska staten kränkt artikel 6 i Europakonventionen genom att den svenska rättsordningen inte kunnat garantera Bo H en rättegång inom skälig tid.

JK fastslog i sin bedömning att det framgår av 3 § förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten att JK handlägger skadeståndsanspråk mot staten med stöd av bland annat skadeståndslagen. Däremot handlägger JK inte skadeståndsanspråk mot staten som grundas på överträdelse av Europakonventionen. Sådant skadestånd, menar JK, kan

⁷⁰ A.a. s. 520

⁷¹ A.a. s. 521

⁷² Prop 1972:5 s. 100

⁷³ Se ovan avsnitt 3.5.1

⁷⁴ Beslut 1998-10-29 Dnr 2713-98-40

enbart utdömas av Europadomstolen. Förutsättning för skadereglering ansågs saknas i detta fall, och Bo Hs anspråk föranledde ingen åtgärd. Ärendet avskrevs därför.

Så sent som i februari 2000 fastslog JK åter att ett anspråk på skadestånd på grund av kränkning av Europakonventionen inte kan prövas här i landet.⁷⁵ Den sökande begärde skadestånd från staten med artikel 6 i Europakonventionen som grund. Kränkningen bestod i att han inte fått rätt till domstolsprövning inom skälig tid. JK meddelade att Europadomstolen kunde besluta om skadestånd under vissa förutsättningar enligt artikel 41 i konventionen, men konstaterade samtidigt att ”sådant anspråk kan alltså inte göras gällande i Sverige”. JKs beslut skulle kunna strida mot artikel 13 i konventionen. Om den enskildes krav enligt Europakonventionen ej kan prövas i en svensk domstol föreligger inte heller ett effektivt rättsmedel. Hur skall de svenska domstolarna förhålla sig i denna fråga? En aktuell dom ifrån Stockholms tingsrätt talar för att utvecklingen är på väg i en annan riktning.

3.5.4 Aktuell praxis

För första gången har nu en svensk domstol utdömt skadestånd genom direkt tillämpning av Europakonventionen, utan att skadeståndslagen ansågs tillämplig. Detta skedde i Stockholms tingsrätt i en dom från den 8 mars 2002.⁷⁶ I fallet hade käranden väckt talan mot staten på grund av oskäligt lång handläggningstid, då det tagit ungefär sju år innan de brottsmisstankar som riktats mot honom slutligen bedömts av domstol. Tingsrätten gjorde bedömningen att anklagelserna mot den tilltalade inte prövats inom skälig tid, och att detta berott på inaktivitet hos åklagarmyndigheten. Härigenom har en överträdelse av artikel 6 i Europakonventionen skett. Enligt tingsrätten uppfattning talar övervägande skäl för att Europakonventionen inklusive de principer som Europadomstolen fastställt skall tillämpas direkt av svensk domstol. Domstolen motiverar detta ställningstagande med ett resonemang som tydligt påverkats av Kudla-domen:

”I den utsträckning som skadeståndslagen inte medger rätt till skadestånd skulle, om svensk domstol inte direkt kan tillämpa konventionen, de drabbade vara tvungen att vända sig direkt till Europadomstolen, vilket knappast kan stå i överensstämmelse med åtagandet att ge de rättigheter som anges i konventionen ett effektivt skydd.”

Tingsrätten använder sig också av en av Europadomstolen utarbetad grund för skadestånd, *loss of opportunities*, för fastställandet av ersättningen storlek. Den tilltalade hade tvingats leva i långvarig osäkerhet om vad som skulle hända med honom och därigenom i viss utsträckning berövats

⁷⁵ Beslut 2000-02-04 Dnr 4240-99-40

⁷⁶ Dom 2002-03-08 i mål nr T 17442-00

möjligheten att planera sitt liv. Kränkningen av artikel 6 i Europakonventionen ansågs därmed ha drabbat den tilltalade på ett sådant sätt att denna hade rätt till ersättning för ideell skada enligt konventionen. Någon ersättning med stöd av 1 kap. 3 § skadeståndslagen kunde inte utgå i detta fall.

3.5.5 Konsekvenser

Målet från Stockholms tingsrätt har överklagats, och dom beräknas ej förrän efter detta arbetes färdigställande. Flera faktorer talar dock för att Stockholms tingsrätt har gjort en riktig bedömning. Den enskilde skall ha möjlighet att i pågående mål vid en domstol åberopa att en viss tillämpning av en svensk lag kränker hans eller hennes fri- och rättigheter enligt konventionen, och vid denna talan skall Europakonventionens bestämmelser kunna ligga till grund för skadeståndstalan. Det är tydligt att om de svenska domstolarna fortsätter att tillämpa enbart de svenska skadeståndreglerna kommer de vars rättigheter enligt konventionen kränkt inte bli kompenserade fullt ut. Att inte ge tillräcklig kompensation vid kränkning av en konventionsrättighet innebär att den enskilda nationen inte ger konventionen tillämplighet, trots att skyldighet att göra detta följer av subsidiaritetsprincipen och effektivitetsprincipen. Den enskildes skydd kan då inte sägas vara tillräckligt effektivt, vilket i sig utgör en kränkning av artikel 13.

Södergren är en av dem som talar för att de allmänna konventionsrättsliga principerna bör få ett större genomslag i den svenska rättstillämpningen. Han menar att det är dags för en förändring i svensk skadeståndsrätt och ett avskaffande av ”ibland absurda beviskrav på kausalsammanband och stundtals rent paragrafrytteri” och istället börja tillämpa skadeståndsrätten som den ursprungligen var tänkt, dvs. att skadeståndslagstiftningen skall vara en ramlagstiftning kring en praxis som utvecklas i takt med samhällsutvecklingen.⁷⁷ Genom att inkorporera Europakonventionen i svensk rätt har lagstiftaren betonat att konventionen skall respekteras fullt ut, samt att Europadomstolens praxis och allmänna konventionsrättsliga principer skall vara vägledande. Dessutom angavs i förarbetena till den svenska skadeståndslagen att lagstiftningen inte skulle utformas på ett sådant sätt att den hindrar en kontinuerlig anpassning till rättsutvecklingen.⁷⁸ HD har också betonat att om Europakonventionen skall få ett snabbt genomslag i inhemsk rätt skall domstolar och myndigheter vara lyhörda för den utveckling som sker i Europarättslig praxis samt anpassa tolkning av svensk lag till denna praxis.⁷⁹ Dessa faktorer talar för att skadeståndsrätten, genom påverkan från Europadomstolens praxis, är på väg att förändras. Om de enskildas rättigheter enligt konventionen skall få det

⁷⁷ Södergren, Jan, ”Nu har svensk domstol utdömt skadestånd för konventionsbrott” i Advokaten 2002, häfte 5, s. 29

⁷⁸ Prop. 1972:5 s. 100

⁷⁹ Ds 1993:90 s. 241

skydd som konventionen kräver måste svenska domstolar kunna pröva en talan enligt konventionen, samt döma ut skadestånd som är i nivå med Europadomstolens. Först då kan de nationella domstolarna garantera ett fullt godtagbart remedium vid konventionsbrott.

3.5.6 Alternativ lösning

En typ av rättsmedel som skulle kunna ge parterna en möjlighet påskynda handläggningen i ett mål är möjligheten att begära att en högre domstol skall förelägga den domstol där målet är anhängigt att slutföra handläggningen inom en viss tid eller fastställa tidsfrister inom vilka målet måste vara avgjort. Danelius menar att ett embryo till ett sådant rättsmedel finns i svensk rätt genom 49 kap 7 § rättegångsbalken.⁸⁰ Detta lagrum stadgar att den part, som anser att beslut från tingsrätten medför att målet försenas i onödan, får överklaga beslutet särskilt. Denna bestämmelse skulle kunna utvecklas till ett medel mot långsam handläggning. Att uppmärksamma är dock att regeln i sin nuvarande form inte är tänkt att eliminera utdragna förfaranden i allmänhet. Överklagandet måste rikta sig mot ett särskilt beslut som parten anser vara orsaken till förseningen. Dessutom är det inte säkert att ett brott mot konventionens som redan inträtt genom en långsam handläggning av målet kan förhindras genom ett beslut av högre domstol. Eventuellt krävs yttre åtgärder för att den enskilde skall anses ha kompenserats fullt ut.

3.5.7 Skadestånd – tillräcklig kompensation?

Fallen ovan har enbart avsett den punkt i artikel 6 som rör prövning inom skälig tid. Skulle artikel 13 kunna tolkas så att rätten till ett effektivt rättsmedel skall innefatta samtliga processrättsliga krav som fastställs i artikel 6? Skall den enskilde ha rätt till skadestånd även när till kravet på oavhängighet eller opartiskhet har åsidosatts, eller när oskyldighetspresumtionen 6.2 har överträtts? Här kan man konstatera att möjligheten att kompensera den enskilde genom skadestånd på grund av brott mot artikel 6 är större för vissa kränkningar än andra. Att kompensera den som fått vänta oskäligt länge att få sin sak prövad genom skadestånd utgör en lämplig form av gottgörelse. Den kränkte skulle här inte gynnas av en ny rättegång, då detta skulle förlänga dröjsmålet ytterligare. Hotet om skadeståndskrav kan i sig fungera som ett medel för att de enskilda staterna skall verka för att korta ner handläggningstiderna. Skadestånd utgör också en påtaglig och konkret kompensation för ekonomisk förlust, samt en

⁸⁰ Danelius, 2001, s. 183

definitiv bekräftelse av en känslomässig skada. Att genom skadestånd kompensera den som till exempel dömts av en domstol som inte kan sägas vara "oavhängig och opartisk" enligt artikel 6.1 eller ej haft möjlighet att förbereda sitt försvar enligt 6.3 framstår ej som lika tillfredställande. I de fall, där det är själva processen som genomförts på ett felaktigt sätt torde skadestånd ej vara tillräckligt. Kompensation i efterhand kan i dessa fall utgöra en del av gottgörelsen, men den kan inte fullständigt ersätta den som har rätt till en rättvis rättegång. En skadeståndsansättning förändrar inte en domstols eventuellt felaktiga avgörande. Att staten stiftar nya lagar för att i framtiden garantera en rättssäker procedur kompenserar inte den som redan drabbats. Det som krävs för att den enskilde skall känna sig fullt återupprättad är förmodligen en ny rättegång, där de processrättsliga principer som fastställts i artikel 6 respekteras.

3.5.8 Slutsats

Min slutsats i detta resonemang är att skadestånd, som utgår i enlighet med Europadomstolens praxis, framstår som en fullgod kompensation för kränkning av den enskildes rätt till prövning av sin sak inom skälig tid. Den enskilde skall dock ha rätt att påtala en sådan kränkning redan på nationell nivå med Europakonventionens bestämmelser som grund. Ett alternativ till ett sådant förfarande är etablerandet av ett rättsmedel som medför att den enskilde kan överklaga till högre domstol för att påskynda processen i den lägre instansen. Dessa metoder framstår dock inte som tillräckliga vid alla former av konventionskränkningar. I de fall då de grundläggande rättssäkerhetsgarantierna enligt artikel 6 åsidosatts krävs eventuellt andra remedium. Det som behövs i dessa fall är inte kompensation i efterhand, då detta inte kan försätta den enskilde i den situation som förelåg innan kränkningen. Hur kan sådan fullständig kompensation uppnås? Jag kommer i nästa avsnitt diskutera domstolens möjlighet att avvisa eller ogilla ett mål på grund av att de processuella garantierna enligt Europakonventionen kränkts.

4 Avvisning och ogillande

Europadomstolen har således vid ett flertal tillfällen slagit fast att det åligger de enskilda staterna att kompensera den enskilde när dennes rättigheter enligt konventionen har kränkts. Någon särskild lagreglering hur en sådan prövning skall utföras finns ej. Inte heller är det någonstans reglerat vilken rättsföljd en konstaterad kränkning av konventionen skall medföra i det enskilda fallet. Skadestånd är enbart en av flera olika möjliga former av kompensation. Enligt Lundkvist är ett av alternativen då

Europakonventionens krav på rättegång inom skälig tid har åsidosatts att domstolen avvisar åklagarens talan om ansvar för brott.⁸¹ I de närmaste avsnitten kommer jag att studera de metoder som har tillämpats i de svenska domstolarna för kompensation av en konventionskränkning. Detta kapitel behandlar avvisning och ogillande av talan, samt frågan om dessa institut kan användas för att kompensera den vars konventionskyddade rättigheter kränkts. I doktrin diskuteras vanligtvis endast kompensation för brott mot artikel 6.1, rätten till rättegång inom skälig tid. Jag kommer i denna framställning undersöka om de principer som framkommer är giltiga för alla bestämmelser i artikel 6.

4.1 Avvisning

4.1.1 När skall en talan avvisas?

Ett käromål skall avvisas om processhinder föreligger.⁸² Den juridisk-tekniska innebörden av termen processhinder är således ”grund för avvisning”.⁸³ Då processhinder föreligger skall domstolen i princip avvisa käromålet ex officio, oberoende av om svaranden framställer någon processinvändning (34 kap 1 § st 2 rättegångsbalken). Vilka omständigheter utgör då processhinder, och vilken rättslig betydelse har dessa? Först och främst kan konstateras att de olika processhindren inte har några gemensamma rättsfaktum som kan ge en entydig definition av begreppet.⁸⁴ Vissa bestämmelser om rättegångshinder har samlats i ett särskilt kapitel (34 kap rättegångsbalken), medan andra återfinns på andra ställen i övrig lagstiftning. För att få en generell uppfattning om begreppet kan man istället dela in de olika processhindren i fyra grupper, beroende på om de hänför sig till talans väckande (t.ex. om talan väckts på annat sätt än genom stämningsansökan, 13 kap 4 § RB), domstolen (t.ex. saken har instämts vid fel forum, 10 kap 17 § RB), parterna (t.ex. den ena parten saknar

⁸¹ Lundkvist, Peter, ”Europakonventionens krav på rättegång inom skälig tid- betydelse för åtalsfrågan” i JT 2002, s. 699

⁸² Ekelöf, Per Olof, Rättegång II, 1996, s. 11

⁸³ A.a. s. 11

⁸⁴ Lindblom, Per Henrik, Processhinder – om skillnaden mellan formell och materiell rätt i civilprocessen, särskilt vid bristande talerätt, 1974, s. 20

partsbehörighet) eller saken (det föreligger litispendens enligt 13 kap 6 § eller 45 kap 1 §, eller res judicata enligt 17 kap 11 § eller 39 kap 9 §).⁸⁵ Av detta resonemang följer också att till exempel domarjäv eller fråga om bristande domförhet inte kan utgöra processhinder, eftersom domstolen inte får avvisa talan i dessa fall, utan skall rätta till dessa missförhållanden ex officio.⁸⁶

4.1.2 Avvisning- ett lämpligt remedium?

Avvisning innebär således att domstolen inte över huvud taget tar upp saken till prövning, utan avvisar talan direkt så fort grund för avvisning föreligger. Werlauff är en av de som i vissa fall förespråkar avvisning som metod för gottgörelse för konventionsbrott i brottmål.⁸⁷ Att avvisa en talan på grund av att kravet på rimlig frist har överskridits kan ej anses acceptabelt i ett civilmål, där privatpersoner tvistar med varandra, eller en privatperson tvistar mot staten. När det som i det första fallet rör sig om två privatpersoner krävs en lösning av själva tvisten, vilket går förlorat vid en avvisning. Situationen är en annan om det rör sig om ett brottmål. Om målet redan är igång, och rätten kan konstatera att gränsen för ”rimlig frist” har överskridits anser Werlauff att detta bör leda till avvisning, även om det saknas klart stöd för detta i intern lagstiftning.

Munck är en av de som ställer sig frågande till om avvisning är korrekt rättstillämpning i dessa fall.⁸⁸ Artikel 6 i konventionen har upprättats för att garantera att processen bedrivs på ett sådant sätt att till exempel kravet på prövning inom skälig tid inte över huvud taget åsidosätts. I dessa fall, då olyckan så att säga redan är skedd, är det tveksamt om man enbart på konventionen kan grunda en rätt att åsidosätta gällande inhemska processregler. Detta skulle kunna strida mot en grundläggande processrättslig princip, allas likhet inför lagen. Munck menar att det i första hand inte är fråga om konventionstolkning, utan främst vad som gäller enligt de inhemska reglerna. Att ett mål skall hanteras skyndsamt regleras ju även i svensk rätt. Att dessa regler har åsidosatts är ett allvarligt fel, men det påverkar inte domstolens behörighet eller i övrigt dess möjlighet att avgöra frågan i sak. Det kan därför ifrågasättas om konventionens bestämmelse kan tolkas på ett sådant sätt, att det kan resultera i en avvisning av talan. Däremot menar Munch, att domstolen bör ha rätt att vid påföljdsbestämningen beakta att kravet på prövning inom skälig tid har åsidosatts.

Ett avvisande av talan har också andra negativa effekter. Ett avvisande medför att det ej är möjligt att ge den kränkte en proportionell kompensation

⁸⁵ Ekelöf, 1996, s. 13

⁸⁶ A.a. s. 12

⁸⁷ Werlauff, Erik, Faelleseuropaeisk procesret, 2000, s. 220

⁸⁸ Munch, Johan, ”Skattetilläggen och Europakonventionen” i Tidsskrift för Sveriges Domarekår, 2000, s. 9

för konventionskränkningen.⁸⁹ Kompensationen skall stå i ett avvägt förhållande till kränkningens allvarlighet och de men denna medfört för den enskilde. Rättstillämpningen riskerar annars att bli orättvis. Avvisande och ogillande resulterar ofta i överkompensation för konventionsbrottet. Ett avvisande kan medföra att andra viktiga intressen får stå tillbaka på ett olyckligt sätt. I vissa fall kan det faktum att frågan behandlas i en rättegång och därmed får en lösning vara av betydelse. Dessa omständigheter i kombination med att det är svårt att finna stöd i praxis för att en kränkning av Europakonventionen skall medföra avvisning, gör att Lundkvist anser att det inte är möjligt för en svensk domstol att avvisa en talan när brott mot Europakonventionen föreligger.⁹⁰ En tänkbar rättsföljd är istället att domstolen, vid kränkning av konventionen, ogillar åtalet.

4.1.3 Slutsats

Av diskussionen ovan framgår att avvisning är att anse som ett otillfredsställande remedium i de fall domstolen brustit i processrätligt hänseende. Att avvisa talan kan enligt vissa förespråkare vara lämplig då artikel 6.1 och regeln avseende prövning inom skälig tid har överträtts i brottmål. Avvisning är emellertid inte möjligt i civilrättsliga mål, då tvisten i dessa fall måste få en lösning. Att avvisa en talan skulle framstå som orättvist för någon av parterna. När kränkningen ligger däri att prövning ej skett inför en oavhängig domstol eller reglerna avseende rätten till ett försvar har förbisetts, torde avvisning av talan ej heller vara den riktiga lösningen. Frågan huruvida den tilltalade är skyldig eller ej kvarstår ju fortfarande, och denne skall därmed ha möjlighet att föra sin talan i en rättvis och offentlig förhandling. Det som krävs är istället en korrekt genomförd rättegång, genom vilken den tilltalade får rätt att försvara sin sak.

Slutligen kan konstateras att avvisning ej fungerar som remedium för konventionskränkning när målet väl tagits upp av Europadomstolen. Ett av målen med denna uppsats är att undersöka möjligheterna att kompensera den enskilde när Europadomstolen har konstaterat att Sverige kränkt en grundläggande fri- och rättighet i artikel 6. Europadomstolen har efter ett sådant konstaterande ingen möjlighet att återförvisa målet till svensk rättsinstans för avvisning. Det enda tillfälle som avvisning skulle kunna tillämpas är således i den interna rätten, när en svensk domstol fastställt att en kränkning av rätten till rättegång inom skälig tid föreligger. Avvisning är därför ett alltför begränsat remedium i detta sammanhang.

⁸⁹ Lundkvist, 2002, s. 700

⁹⁰ A.a. s. 700

4.2 Ogillande av talan

4.2.1 Regler för ogillande

En annan tänkbar rättsföljd av att Europakonventionens krav inte uppfyllts är att domstolen ogillar talan. Om en domstol skall ogilla en talan krävs en prövning av själva rättsfrågan. Ett ogillande av en talan grundas på materiell rättsfakta och dess rättsliga betydelse.⁹¹ En tydlig skillnad mellan avvisning och ogillande av talan är att vid avvisning kan samma talan tas upp igen genom en ny stämning. Avgörandets rättskraft hindrar inte att talan tas upp igen då processhindret avlägsnats.⁹² Detta kan inte ske om talan ogillats, eftersom talan då avgjorts i sak.

Frågan är nu om en domstol vid konstaterad konventionskränkning skall ogilla talan för att kompensera den enskilde. Enligt Lundkvist kan detta vara en lämplig form av remedium.⁹³ Aktuella rättsfall visar också att detta är en metod som anses tillämplig av landets domstolar.

4.2.2 Aktuell praxis

I ett mål från Örebro tingsrätt avseende grov trolöshet mot huvudman fann rätten att åtalen mot de båda tilltalade inte var styrkta, men även att målet hade handlagts på ett sådant sätt att det kränkt de tilltalades rätt till prövning inom skälig tid enligt artikel 6 i Europakonventionen.⁹⁴ Tingsrätten menade att det inte skulle utgöra tillräcklig gottgörelse att ogilla åtalet på grund av att det inte kunde anses styrkt. Istället ogillades åtalet på den grund att handläggningen av målet stred mot Europakonventionens bestämmelser. Domstolen gjorde detta med en hänvisning till reglerna avseende åtalspreskription enligt 35 kap brottsbalken. Följden av att åtalspreskription enligt 35 kap brottsbalken inträtt är att en domstol skall ogilla ett väckt åtal. Domstolen fann det naturligt att låta rättsföljden bli detsamma i fall av en kränkning av bestämmelserna om rätt till domstolsprövning inom skälig tid. De tilltalade ansågs gottgjorda för kränkningen genom att staten förlorade sin rätt att tala å de åtalade gärningarna. Domen överklagades inte avseende ansvarsfrågan, så det blev aldrig fråga om prövning i högre instans.

I rättsfallet RH 2000:96 fann emellertid Hovrätten över Skåne och Blekinge att ett konventionsbrott inte borde föranleda att åtalet ogillades utan att kränkningen istället skulle beaktas vid påföljdsbestämningen. Domstolen konstaterar först att det inte framgår vilken rättsföljd som följer av en kränkning av 6.1 Europakonventionen. Hovrätten slår fast att ”när en

⁹¹ Lindblom, 1974, s. 20

⁹² Ekelöf, 1996, s. 17

⁹³ Lundkvist, 2002, s. 700

⁹⁴ Dom 1999-05-07 mål nr B 937-92

brottsutredning har bedrivits så, att konventionsförpliktelseerna uppenbart åsidosatts, ter det sig inte onaturligt att landets domstolar tar det yttersta ansvaret för att Sverige inte bryter mot ingångna konventioner.” Domstolen vill inte utesluta att en svensk domstol, även utan uttryckligt lagstöd, kan ha rätt att ogilla eller avvisa ett åtal om det förekommit ett allvarligt åsidosättande av kraven på prövning inom skälig tid. Vid oskäligt långa handläggningstider bör det dock räcka att kompensera den tilltalade genom påföljdsbestämningen. Med tanke på konventionsbrottets svårighet ansåg således hovrätten att det i detta fall ej var möjligt att ogilla talan. Kränkningen kunde beaktas tillräckligt inom ramen för reglerna om påföljdsval och straffmätning.

Ogillande av talan har således använts av domstolarna som ett form av kompensation för konventionsbrott. Hovrätten framför att det i princip är möjligt att avvisa eller ogilla en talan på grund av brott mot artikel 6, men att det endast kan bli aktuellt vid grova kränkningar. I de flesta fall kan den kränkte gottgöras genom påföljdsval och straffmätning, vilket jag kommer återkomma till i ett senare avsnitt.

4.2.3 Ogillande av talan - ett lämpligt remedium?

Först och främst kan konstateras att ogillande, liksom avvisning, inte lämpar sig för alla typer av mål. En talan i ett civilmål kan ej ogillas på grund av en konventionskränkning, eftersom den ena partens vinst blir den andres förlust. En civilrättslig tvist måste få en lösning, annars har domstolen misslyckats med sin uppgift. Kompensation genom att talan ogillas är därmed uteslutet i civilrättsliga mål.

Kompensationen riskerar även att bli oproportionerlig. Att den tilltalade i ett brottmål frias hel och hållet kan av målsäganden uppfattas som ytterst orättvist. Ett sådant tillvägagångssätt skulle också kunna uppfattas som felaktigt av den som står åtalad för samma brott. Det finns risk för att detta rättsmedel kan strida mot principen om allas likhet inför lagen, en princip vilken Europakonventionen *i sig* är tänkt att upprätthålla. Målet är att samma brott skall följas av samma straff.⁹⁵ Är det rimligt att den vars rättigheter kränkts enligt konventionen skall kunna undgå påföljd helt och hållet? Man måste i detta sammanhang komma ihåg att orsakerna att bestraffa, de individualpreventiva och allmänpreventiva alltjämt kvarstår, även om anledningen att bestraffa försvagas ju längre tid från gärningstillfället som har passerat. Om ett åtal ogillas på grund av konventionsbrott skulle detta också kunna få negativa följder för målsäganden, då till exempel de praktiska möjligheterna att få ett skadeståndsanspråk fastställt försämras.⁹⁶ I vissa situationer finns det också ett starkt intresse av att en domstol klargör vad som inträffat. Om ett mål ej

⁹⁵ Nelson, Alvar, *Brott och nåd*, 1959, s. 125

⁹⁶ Lundkvist, 2002, s. 702

prövas i sak, utan ogillas på grund av ett konventionsbrott begåtts, kommer en sådan utredning aldrig till stånd.

Slutligen kan konstateras att ogillande av en talan inte heller skulle vara en godtagbar kompensation av alla typer av åsidosättanden av artikel 6. Att ogilla en talan lämpar sig eventuellt när en tilltalad ej fått sin sak prövad inom skälig tid. Man skulle kunna jämföra denna situation med den som uppstår när statens rätt att döma en tilltalad till påföljd bortfallit på grund av preskription. Följden av detta blir att talan ogillas. När övriga bestämmelser enligt artikel 6 har åsidosatts är det främst en ny prövning som krävs. Liksom i avsnittet avseende avvisning kan konstateras att ogillande inte är möjligt sedan målet förts upp till Europadomstolen. Denna domstol har ej möjlighet att återförvisa målet till nationell domstol för omprövning.

Både i doktrin och praxis har således konstaterats att metoden att avvisa eller ogilla en talan på grund av konventionsbrott innebär problem. Det tillvägagångssätt som istället förespråkas är att gottgöra den tilltalade genom lindrigare påföljd och kortare straff. Nästa avsnitt kommer därför behandla dessa ämnen.

5 Påföljdsval och straffmätning

En proportionell kompensation kan endast åstadkommas genom att välja en metod där olika grader av gottgörelse kan lämnas. I det inhemska rättssystemet sker detta lämpligen genom någon form av strafflindring, vilket betyder att den enskilde i första hand bör ges gottgörelse för konventionsbrott inom ramen för påföljdsval och straffmätning. Denna metod har också den fördelen att målsägandes rättsliga ställning inte försvagas.⁹⁷ Att denna metod är att föredra framför att avvisa eller ogilla talan har framkommit både genom doktrin och aktuell praxis. Frågan jag skall besvara i detta avsnitt är om det är möjligt att gottgöra den vars rättigheter enligt artikel 6 kränks genom anpassning av påföljdsval och straffmätning. Under vilka omständigheter är en lindrigare påföljd eller en kortare strafftid ett acceptabelt remedium?

5.1 Vilka typer av mål?

Först och främst kan konstateras att kompensationen måste anpassas efter om det rör sig om tvistemål eller brottmål. Artikel 6.1 avser dels prövning av den enskildes civila rättigheter och skyldigheter dels anklagelse för brott. Det betyder att denna artikel kan vara tillämplig både i tvistemål och brottmål. Kompensation av konventionsbrott är en metod som endast kan utnyttjas när det är en tilltalad i ett brottmål som kränkts. Anledningen till detta är uppenbar: en reglering av påföljd eller straffmätning är enbart möjligt i brottmål, då det enbart är en enligt lag brottslig handling som kan resultera i en påföljd. Att i ett tvistemål, där två parter vänt sig till en domstol för att lösa en tvistig fråga, ge den ena parten fördel i form av minskat skadeståndsansvar på grund av domstolens felaktiga process framstår inte som en godtagbar lösning. Denna form av kompensation kringgås själva syftet med gottgörelsen, då den enes vinning leder till förlust för den andra parten.

5.2 Aktuell praxis

5.2.1 Mål där den kränkte kompenserats genom valet av påföljd.

Som jag tidigare har nämnt så åligger det ytterst den enskilda domstolen att garantera att den enskildes rättigheter enligt konventionen garanteras. Hur har detta genomförts i praxis? I de fall som presenteras nedan rör det sig om kränkning av artikel 6.1 i konventionen, närmare bestämt brott mot bestämmelsen om prövning inom skälig tid.

⁹⁷ A.a. s. 704

I ett mål från Helsingborgs tingsrätt angående grov förskingring menade rätten att den åtalades rätt till prövning inom skälig tid kunde ha kränkts.⁹⁸ Följden kunde dock inte bli att åtalet skulle ogillas, vilket den tilltalade hade yrkat. Istället beslutade rätten att beakta den oberättigat långa handläggningstiden (sex år och nio månader) genom att tillämpa de interna svenska reglerna avseende straffmätning i 29 kap 5 § p7 brottsbalken. Enligt denna bestämmelse skall rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks. På detta sätt fastställdes påföljden till villkorlig dom och dagsböter, trots att straffvärdet för det aktuella brottet var fängelse i fyra år.

Målet överklagades till Hovrätten över Skåne och Blekinge. Rätten ogillade vid denna prövning åtalet på grund av att det ej ansågs styrkt.⁹⁹ Frågan huruvida talan skulle ogillas på grund av att det förelåg en kränkning av Europakonventionens artikel 6 behandlades därmed överhuvudtaget inte.

Ett mål från Ängelholms tingsrätt avsåg häleri.¹⁰⁰ På grund av brottets straffvärde skulle påföljden i ett vanligt fall bestämts till fängelse. Den tilltalade gjorde invändningen att åtalet skulle ogillas på grund av att den långa handläggningstiden. Tingsrätten menade att det ej var möjligt att göra ett analogislut från preskriptionsreglerna i brottsbalken som medförde att åtalet skulle ogillas. Istället valde rätten att gottgöra den tilltalade genom att döma för grovt häleri, men samtidigt meddela påföljdseftergift.

Målet har därefter avgjorts av Hovrätten över Skåne och Blekinge.¹⁰¹ Även hovrätten fann att handläggningstiden inte var förenlig med Europakonventionens artikel 6.1 om prövning inom skälig tid. Rätten konstaterar att det inte framgår, varken av Europakonventionen eller av svensk rätt, vad konsekvensen av en sådan kränkning bör bli. Hovrätten fastställer, liksom i det tidigare presenterade fallet från 2000, att ”trots att något uttryckligt lagstöd inte föreligger vill hovrätten inte utesluta att det kan finnas tillfällen av så uppenbara åsidosättanden av kravet på prövning inom skälig tid att det kan vara rättsenligt att ogilla eller avvisa åtalet med hänvisning till dröjsmålet.” En sådan kränkning skall emellertid i första hand gottgöras genom att rätten tillämpar bestämmelserna i 29 och 30 kapitlet i brottsbalken avseende påföljdsval och straffmätning. Kränkningen ansågs i detta fall inte kunna medföra att åtalet för grovt häleri skulle ogillas, utan den kunde beaktas genom tillämpning av reglerna om påföljdsbestämning i brottsbalken. Vid bestämning av påföljd skulle rätten väga in dels den anmärkningsvärt långa handläggningstiden, men också brottslighetens allvar. Den långa handläggningstiden talade för en annan påföljd än fängelse, men dröjsmålet ansågs ändå inte så allvarligt att det

⁹⁸ Dom 2000-01-10 mål nr B 488-94

⁹⁹ Dom 2001-04-25 mål nr B 111-00

¹⁰⁰ Dom 2000-01-12 mål nr B 205-94

¹⁰¹ Dom 2001-03-05 mål nr B 122-00

kunde föranleda påföljdseftergift. Hovrätten beslutade sig slutligen för att utdöma villkorlig dom utan dagsböter.

5.2.2 Europadomstolens praxis

Frågan är här om strafflindring anses utgöra en tillräcklig gottgörelse enligt Europadomstolen. Fallet *Eckle mot Tyskland* rörde också domstolsprövning inom skälig tid.¹⁰² Tyskland menade att klaganden inte längre kunde betraktas som offer, eftersom strafflindring hade meddelats i ett fall samt att åtal nedlagts i ett annat. Europadomstolen slog fast att sådana åtgärder inte undanröjer den klagandes status som offer, utan enbart beaktas vid bedömningen av omfattningen av skadan. Dock fanns det möjligheter att göra undantag från denna generella regel. Detta kan ske då den nationella domstolen har erkänt kränkningen uttryckligen eller i sak, samt därefter kompenserat den kränkte. I dessa fall, menade domstolen, överensstämmer det ej med subsidiaritetsprincipen att kräva att fallet förs vidare till Strassbourg. Detta betyder att metoden att kompensera den enskilde på grund av att ett brott mot Europakonventionens artikel 6.1 har förekommit genom att påföljden lindras i princip är förenlig med Europakonventionens praxis. Förutsättningen är dock att rätten uttryckligen slår fast att justeringen är en gottgörelse för konventionskränkningen.

5.3 Påföljdsval och straffmätning som remedium

5.3.1 Påföljdsval och straffmätning som compensation vid konventionsbrott

De presenterade fallen visar på olika sätt att hantera konventionsfrågan. I domen från Örebro tingsrätt ogillades talan, i de två senare gavs de tilltalade strafflindring i enlighet med straffmättningsreglerna i 29 kap brottsbalken. Detta visar på den splittring som för närvarande kännetecknar frågan vilken betydelse en konstaterad kränkning skall få i det enskilda fallet. Den svenska inkorporeringslagen ger inte någon ledning i denna fråga. Av Europadomstolens praxis följer endast att compensation genom förändring av påföljd under särskilda omständigheter *kan* utgöra tillräcklig compensation. Det betyder att det är den enskilde domarens uppgift att besluta vilken gottgörelse som skall följa på ett konventionsbrott.

Kan det anses korrekt att ogilla åtalet på det sätt som gjordes i Örebro, eller bör domstolarna istället kompensera den enskilde genom att välja en lindrigare påföljd eller en kortare strafftid? I målet från Helsingborgs tingsrätt ansågs det inte möjligt att ogilla talan eftersom brotten inte var preskriberade. I målet från Ängelholm menade rätten att man inte kunde dra

¹⁰² *Eckle mot Västtyskland*, 1982-07-15, målnr.8130/78 p.66

ett analogislut utifrån preskriptionsreglerna, i synnerhet eftersom reglerna om straffmätning och påföljdsval i brottsbalken ger utrymme för att beakta det förhållande att ovanligt lång tid förflutit sedan en gärning begåtts. Hovrätten över Skåne och Blekinge ville dock inte utesluta att det kan finnas tillfällen av så uppenbart åsidosättande att det kan vara rättsenligt att ogilla eller avvisa åtalet. Oskäligt dröjsmål skall dock i första hand beaktas inom ramen för bestämmelserna om påföljdsval och straffmätning. I de båda tingsrättsdomarna använder man således preskriptionsreglerna som ett argument mot att ogilla åtalet. Preskriptionsreglerna utgör den yttersta gränsen för samhällets möjligheter att åtala för ett brott.¹⁰³ Konventionens utgångspunkt är en annan, nämligen att garantera den enskilde grundläggande rättigheter och friheter. Detta, menar Romeling, talar för att metoden att ogilla eller avvisa en talan ej kan utgöra ett godtagbart remedium. Den tilltalades rättighet att få sin sak prövad i en rättvis rättegång går förlorad om saken avvisas eller ogillas direkt på grund av konventionskränkningen. Samtidigt, menar Romeling, framstår metoden att ogilla åtalet på grund av att konventionen kränkts som det effektivaste sättet att se till att konventionen respekteras, det vill säga att prövning sker inom skälig tid.¹⁰⁴ Om konventionen skall framstå som ett effektivt och självständigt skydd för den enskildes fri och rättigheter krävs starkare skydd än preskription och straffmättningsregler. Det grundläggande syftet med bestämmelsen i artikel 6 talar därför för att en talan ej skall kunna avvisas eller ogillas på grund av att det förekommit en kränkning av Europakonventionen. Effektivitetsaspekter talar däremot för att en domstol skall ha rätt att avvisa en talan i ett sådant fall.

I både Helsingborgsdomen och domen från Ängelholm tillämpades straffmättningsreglerna i 29 kap 5 § p7 brottsbalken. Enligt denna regel skall rätten vid straffmätning ta hänsyn till om en i förhållande till brottets art lång tid förflutit sedan brottet begicks. Det finns däremot inget krav på att den tilltalade skall ha varit delgiven misstanke om brottet under samma tid. Romeling menar att detta tyder på att syftet med denna regel är ett annat än det som framkommer genom artikel 6.1 i Europakonventionen.¹⁰⁵ För tillämpningen av billighetsskälet i 29 kap 5 § p 7 brottsbalken gäller samma argument som för reglerna om åtalspreskription i 35 kap brottsbalken.¹⁰⁶ De svenska bestämmelserna om preskription reglerar den tid inom vilken ett brott kan lagföras. Syftet med dessa är att en person efter en viss tid inte längre behöva sväva i ovisshet om han eller hon kommer att lagföras för ett brott eller ej.¹⁰⁷ Att straffrätten är trovärdig är en förutsättning för dess allmänpreventiva verkan. Det är viktigt att den som bevisats skyldig till ett brott lagförs och ådöms en fåföljd. Betydelsen av att så sker blir dock mindre ju längre tid som gått mellan gärningstillfälle och dom. Det anses

¹⁰³ Romeling, "Europakonventionen i svensk domstol- inspiration eller stagnation?" i Advokaten 2000, häfte 4, s. 19

¹⁰⁴ A.a. s. 19

¹⁰⁵ A.a. s. 19

¹⁰⁶ Jareborg, Nils, Zila, Josef, Straffrättens påföljdslära, 2000, s. 21

¹⁰⁷ Lundkvist, 2002, s. 699

helt enkelt inte lika viktigt att straffa gamla brott som nya. Europakonventionens bestämmelse om rättegång inom skälig tid har istället som mål att förhindra att det rättsliga förfarandet drar ut på tiden. En försenad rättegång riskerar att bli mindre rättvisande då bevis kan gå förlorade och vittnesmål försämrats. Preskriptionsreglerna fokuserar på själva gärningen medan Europakonventionens regler lägger fokus på proceduren. Tiderna beräknas därför också med olika utgångspunkter. Att de båda regelsystemen skiljer sig från varandra på detta sätt medför att det inte självklart att rättsföljden skall vara densamma i båda fallen.

5.3.2 Slutsats

I brottmål har således bestämmelsen i 29 kap 5 § st 1 p7 BrB använts som kompensation som då en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid har förflutit sedan brottet begicks. Enligt Europadomstolens praxis kan detta utgöra tillräcklig kompensation om domstolen uttryckligen erkänt kränkningen samt gottgjort denna. Denna metod är att föredra framför att avvisa eller ogilla åtalet, då reglerna avseende preskription och artikel 6.i ej kan anses ha samma syfte. Att använda sig av påföljdssystemet ger också möjlighet att anpassa kompensationen så att den blir proportionerlig i förhållande till kränkningen. Problem kan dock uppstå även då, eftersom reglerna avseende straffmätning fokuserar på själva gärningen, medan reglerna i konventionen har som målsättning att garantera att själva förhandlingen sker inom rimlig tid.

Kompensation genom påföljdsval och straffmätning kan också ge upphov till andra frågeställningar. Risken finns att även denna form av gottgörelse strider mot principen om *allas likhet inför lagen*. Varför skall den ena straffas lindrigare än den andre på grund av att domstolen ej genomfört processen på ett korrekt sätt? Det kan alltså hävdas, att på grund av rättvisehänsyn, konventionsbrott inte skall kompenseras genom lindrigare påföljder och förkortning av strafftider.

Kompensation genom påföljdsval och straffmätning är inte heller lämpligt vid alla typer av mål. Först och främst kan konstateras att den enbart kan tillämpas när kränkningen förekommit i ett brottmål. Det är inte heller alla sådana konventionsbrott som fullt ut kan kompenseras på detta sätt. Är det möjligt att gottgöra den som dömts av en partisk domstol genom ett kortare straff? Skall den som ej fått tillräcklig tid att förbereda sitt försvar eller ej fått möjlighet att försvara sig eller låta förhör vittnen nöja sig med en lindrigare påföljd som remedium? Jag ställer mig frågande till detta. Det är möjligt att brottet mot rättegång inom skälig tid är den enda konventionskränkning som kan kompenseras på ett godtagbart sätt genom denna metod. Det som behövs i de övriga fallen är att den enskilde kompenseras fullt ut, genom en ny rättegång där de processrättsliga principer som uppställs i artikel 6 garanteras. Detta kan inte uppnås genom att talan avvisas, ogillas eller genom lindrigare påföljd.

6 Särskilda rättsmedel

Jag har i de tidigare avsnitten konstaterat att de nu existerande möjligheterna till kompensation vid konventionsbrott inte är fullt tillfredsställande.

Visserligen kan den kränkte gottgöras genom skadestånd eller genom att kränkningen beaktas vid straffmätning eller påföljdsbestämning. Denna typ av remedium lämpar sig emellertid bäst vid kränkning av bestämmelsen i artikel 6.1 om rättegång inom skälig tid. Där är skadan så att säga redan skedd, och det finns ingen annan möjlighet än att i efterhand kompensera den kränkte för sitt lidande. Dessa metoder för gottgörelse är dock ej lämpliga i samtliga fall av kränkningar av bestämmelserna i artikel 6. Den person som dömts av en partisk domstol skulle nog finna att hans eller hennes rättigheter bäst upprätthålles genom en ny process. Detsamma gäller till exempel för den som ej har haft möjlighet att på ett tillfredsställande sätt förbereda sitt försvar, eller inte har fått möjlighet att förstå eller göra sig förstådd eftersom tolk nekats honom eller henne.

6.1 Kompensation genom ny prövning

Ehrenkrona framför i sin artikel ”Europakonventionens betydelse för den svenska rättegångsordningen” att det ”ibland kan ifrågasättas om inte ett avgörande i domstolen har en så omedelbar betydelse för den enskilda att det nödvändiggör någon slags ändring av det nationella avgörandet i det enskilda fallet”.¹⁰⁸ Detta skulle kunna vara aktuellt när en dom meddelats av en nationell domstol efter en rättegång som genomförts i strid med de grundläggande rättighetsgarantierna enligt artikel 6, eller då den materiella utgången ej överensstämmer med konventionens regler angående fri- och rättigheter. Denna åsikt finner stöd i förarbetena inför inkorporeringen av Europakonventionen. Om den klagande inte fått en sådan rättegång som krävs enligt artikel 6, bör detta enligt kommittéutredningen kunna leda till att ett mål återförvisas till underinstans.¹⁰⁹ Utredningen menar också att om en lagakraftvunnen dom prövas i Europadomstolen, och det konstateras att brott mot konventionen har förekommit, det möjligtvis kan utgöra grund för resning enligt 58 kap. RB eller 11 kap.11 RF. Att en konventionskränkning kan utgöra grund för resning eller talan över domvilla antyds också i en dom från hovrätten, RH 2000:96.¹¹⁰ Den dömdes yrkande om ogillande på grund av konventionskränkning framställdes först i hovrätten, samt efter överklagandetidens utgång. Hovrätten fann, med hänvisning till bestämmelsen i 51 kap 23 a § p1 RB, att det inte förelåg något hinder mot att ta upp frågan till prövning. Hovrätten menade således att det på grund av konventionskränkningen förelåg något förhållande som skulle kunna utgöra

¹⁰⁸ Ehrenkrona, 1999, s. 493

¹⁰⁹ SOU 1993:40 del B s. 77

¹¹⁰ RH 2000:96

grund för resning eller kunna medföra undanröjande av domen på grund av domvilla.¹¹¹ Vilka möjligheter finns det då enligt svensk rätt att återuppta ett mål sedan domen vunnit laga kraft? Jag kommer i detta avsnitt behandla de särskilda rättsmedel som öppnar för denna möjlighet.

6.2 De särskilda rättsmedlens funktion

En av de mest grundläggande principen i processrätten är orubblighetsprincipen, det vill säga att en dom skall stå fast sedan den vunnit laga kraft.¹¹² I förarbeten till den nya rättegångsbalken slog processlagsberedningen fast att det ligger ”i rättskipningens funktion inom samhället, att som allmän regel de avgöranden, till vilka domstolarna kommit, måste vara slutgiltiga och att samma sak, sedan den prövats, eventuellt efter fullföljd i högre instans, icke kan ånyo göras till föremål för rättegång.”¹¹³ Ett avgörande skall vinna rättskraft, sedan tiden för överklagande har gått ut. Parterna i en rättegång skall kunna vara säkra på att ett avgörande inte när som helst kan rubbas. Utan denna trygghet kan de inte inrätta sitt handlande efter domen, och detta skapar allmän osäkerhet. Detta kan också i förlängningen minska förtroendet för rättskipningen. Dessa regler gäller både för tvistemål och brottmål, men är dock av särskild betydelse i brottmål. För den tilltalade anses det särskilt viktigt att åtal avseende redan avgjort mål kan väckas igen, oavsett om den tidigare domen var till dennes fördel eller nackdel. Denna orubblighetsprincip har också en ekonomisk aspekt. Om domstolarna skulle vara tvungna att ta upp redan avgjorda mål, skulle både arbetsbördan och det allmännas kostnader öka. Dessa aspekter är viktiga för att uppfylla grundläggande krav på rättssäkerhet. Starka skäl talar således för att de rättskraftiga domstolsavgöranden skall vara slutgiltiga.¹¹⁴

Det har emellertid i vissa särskilda situationer ansetts motiverat att göra avsteg från orubblighetsprincipen, och ge möjlighet att pröva om en lagakraftvunnen dom. Ett tillfälle då det finns anledning att göra avsteg från denna orubblighetsprincip är när under själva rättegången viktiga processuella regler åsidosatts. Föreligger ett sådant väsentligt fel, menar processlagsberedningen, ”saknar rättegången den garanti för rättssäkerhet, som lagen själv uppställt.”¹¹⁵ Ett annat fall då undantag kan vara aktuellt, är när nya omständigheter eller bevis framkommer, och detta kan tänkas medföra att målet fått en annan utgång om dessa varit kända tidigare. Även enligt Welamsson vore det fel att hålla fast vid orubblighetsprincipen i de fall där domen framstår som materiellt uppenbart oriktig eller ett avgörande har tillkommit i en procedur i vilken väsentliga processuella

¹¹¹ Romeling, Hanserik, ”Europakonventionen i svensk domstol- mer inspiration än stagnation” i Advokaten 2001, häfte 6, s. 21

¹¹² Welamsson, Lars, Rättegång VI, 1994, s. 191

¹¹³ SOU 1938:43,44 s. 65

¹¹⁴ A.a. s. 65

¹¹⁵ A.a. s. 65

rätts säkerhetsgarantier har åsidosatts. Detta, menar Welamsson, skulle kunna ”vara stötande för rättskänslan och ägnat att försvaga tilltron till rättskipningen.”¹¹⁶ För dessa situationer har det inrättats särskilda extraordinära rättsmedel: återställande av försutten tid , ansökan om resning och klagan över domvilla. De som kommer vara aktuell i detta fall är de båda senare. Resning är tänkt att fungera som en säkerhetsventil på det materiella planet, när ett lagakraftvunnet avgörande förefaller oriktigt på grund av i efterhand framkomna omständigheter. Reglerna avseende klagan över domvilla är tillämpliga när processen påverkats av ett grovt rättegångsfel. Denna reglering skall garantera den enskildes rätt till en ”fair trial”.¹¹⁷ Vid ett bifall till klagan över domvilla undanröjs avgörandet, samt återvisas vanligtvis till den rätt som sist dömt i målet.

6.3 De särskilda rättsmedlens tillämplighet

När de extraordinära rättsmedlen skall användas beror i första hand på det ordinarie förfarandet och det rätts säkerhetsgarantier som detta system erbjuder. De extraordinära rättsmedlen bör, som namnet anger, endast bli aktuella i speciella situationer, då det ordinarie systemet framstår som otillräckligt.¹¹⁸ Om det sker en ansvarförskjutning av uppgifter från det ordinarie rättssystemet till det extraordinära kan detta också innebära att säkerheten i rättskipningen blir lidande. På grund av rätts säkerhetsskäl måste därför, menar processlagutredningen, en tydlig gräns dras mellan dessa båda förfaranden.¹¹⁹

6.4 Skillnaden mellan resning och klagan över domvilla

På vilket sätt skiljer sig dessa båda institut från varandra? Utgångspunkten är den att resning kan komma i fråga när en dom kan angripas på materiell grund, det vill säga när fel förekommit vid lösning av själva saken. Reglerna avseende klagan över domvilla skall tillämpas vid formella fel, när rättegången inte har genomförts ”i laga former” och att felet hänför sig till den ”yttre ramen kring prövningen”.¹²⁰ Här ställs själva processen i motsättning till bedömningen av den materiella frågan.

Processlagberedningen tycks ha strävat efter en strikt uppdelning mellan de särskilda rättsmedlen, där 58 kapitlet skulle avse de materiella felen, och 59 kapitlet de formella.¹²¹ Gränsdragningen mellan de båda instituten resning

¹¹⁶ Welamsson, 1994, s. 191

¹¹⁷ A.a. s. 191

¹¹⁸ Ekelöf, Per Olof, Boman, Robert, Rättsmedlen, 1990, s. 126

¹¹⁹ SOU 1938:43,44 s. 72

¹²⁰ A.a. s. 584

¹²¹ Fitger, Peter, Rättegångsbalken del IV, 1998, 59:3

och besvär över domvilla är i realiten inte så tydlig som principen ovan gesken av. De båda rättsmedlen överlappar delvis varandra på vissa områden, och ingen av de båda skall ha företräde framför det andra. Föreskrifterna avseende resning kan sålunda under vissa omständigheter tillämpas vid rättegångsfel. Genom praxis har också fastslagits att det faktum att en felaktighet utgör domvilla inte utesluter att den också kan utgöra grund för resning.¹²² Resningsinstitutet kan inte alltid sägas ha sitt upphov i fel som har uppkommit på grund av den sökandes eget agerande, på samma sätt som domvillobesvär inte enbart bygger på fel som uppkommit på grund av rätten agerande.

Cars menar att det i praktiken ej är svårt att avgöra huruvida det är reglerna avseende resning eller domvillobesvär som är tillämpliga. Om domaren tillämpat ett centralt civil eller straffrättsligt stadgande på ett felaktigt sätt är det resningsinstitutet som bör tillämpas.¹²³ I mer tveksamma fall anser Cars att det är domstolarnas uppgift att genom ändamålsavgöranden avgöra vilken av de båda instituten som bör tillämpas.

¹²² NJA 1985 s. 649 och NJA 1997 s. 270

¹²³ Cars, Thorsten, Om resning i rättegångsmål, 1959, s. 191

7 Resning

Resningsinstitutet utgör en kompromiss mellan rättsordningens två grundprinciper: sanningsprincipen och orubblighetsprincipen, dvs. principen att lagakraftvunna domstolsavgöranden inte skall kunna rivas upp.¹²⁴ Resning skall som tidigare nämnts beviljas på materiell grund.

7.1 Allmänt om resning

7.1.1 Resning enligt rättegångsbalken

De svenska reglerna avseende resning återfinns i 58 kapitel rättegångsbalken. Resning skall enligt 58 kap 4 § ansökas hos hovrätten om målet avgjorts i tingsrätt, annars hos Högsta domstolen. En bifallen resningsansökan innebär i många fall att målet återförvisas till den domstol som tidigare avgjort frågan, så att en ny förhandling kan genomföras.

RB 58 kap 1 § anger de fall då resning är möjligt sedan dom i tvistemål vunnit laga kraft. I kapitlets andra paragraf anges grunderna för resning i en ansvarsfråga till förmån för en tilltalad i brottmål. Av 58 kap 3 § följer att resning också är möjlig till nackdel för den tilltalade. Denna bestämmelse kommer emellertid ej att behandlas här, då jag inte anser den relevant i detta sammanhang.

7.1.2 Fallet Jersild mot Danmark

Det finns ännu inget svenskt fall där den enskilde har beviljats resning på grund av en kränkning av att Europadomstolen konstaterat en kränkning av konventionen. Ett fall från Danmark kan emellertid vara av intresse i detta sammanhang. Journalisten Jersild dömdes i den danska Højestereten för att han i ett radioreportage låtit en deltagare göra rasistiska uttalanden, vilka programledaren ansågs kunnat förutse. Europadomstolen slog fast att den danska staten därmed hade kränkt den enskildes rätt till yttrandefrihet enligt artikel 10.¹²⁵ Denna dom medförde resning av brottmålsdomen, och Jersild frikändes från ansvar vid den nya prövningen.

Erik Werlauff har i sin bok *Faelleseuropaeisk procesret* kommenterat detta fall, samt redogjort för vilken effekt han anser en konstaterad kränkning skall få i den enskilda medlemsstaten. Först ock främst konstateras att Europadomstolen inte är en appellationsdomstol som kan upphäva eller ändra en nationell dom. När Europadomstolen konstaterat att materiella

¹²⁴ A.a. s. 173

¹²⁵ Jersild mot Danmark, 1994-09-23, målnr.15890/89 p.37

rättigheter enligt Europakonventionen har kränkts innebär detta dock enligt dansk rätt, att det inte var tillåtet att straffa i denna sak.¹²⁶ I ett sådant fall skall, liksom i Jersilds fall, den dömdes mål tas upp igen, den tilltalade gå fri från ansvar och brottet raderas ur den kränktes straffregister. Det är svårare att avgöra relevanta konsekvenser av att processuella bestämmelser i Europakonventionen blir kränkta. Generellt, menar Werlauff, får man då dra paralleller till vilken rättsföljd som förelegat om danska bestämmelser överträtts. När Hauschildt uppnådde dom från Europadomstolen för att hans domare ansågs jäviga, motsvarar det den situation som föreligger om en appellationsinstans i Danmark konstaterat att en eller flera domare i en underinstans var jäviga.¹²⁷ Följden av detta blir normalt att domen upphäves och saken hänvisas till förnyad behandling. Därför skall det anses riktigt att bifalla en resningsansökan då en processrätlig bestämmelse åsidosatts. Är resning något som skulle bli aktuellt i Sverige vid en konstaterad konventionskränkning?

7.1.3 Grund för resning

De grunder som anges i 58 kap 1 och 2 § överensstämmer i huvudsak med varandra. Resning skall till exempel enligt båda bestämmelserna beviljas om ledamot av rätten eller där anställd tjänsteman gjort sig skyldig till brottsligt förfarande eller tjänsteförseelse, samt brottet eller tjänsteförseelsen kan antagas ha inverkat på målets utgång. Resning kan också medges om skriftlig handling, som åberopats som bevis varit falskt eller om part som hörts under sanningsförsäkran, vittne, sakkunnig eller tolk avgivit falsk utsaga. Denna framställning kommer dock fokusera på den resningsgrund som anges i 58 kap 1 § p 3 och 2 § p 4, enligt vilken resning är möjligt om omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, åberopats och dess förebringande sannolikt skulle hava lett till en annan utgång. Jag kommer också behandla den resningsgrund som fastställs i 1 § p 4 samt 2 § p 5, det vill säga att rättstillämpningen, som ligger till grund för domen, uppenbart strider mot lag.

Resningsinstitutet har ett flertal grundrekvisit. För det första måste den dom som angrips vunnit laga kraft, dvs. den skall inte längre gå att överklaga. Det saknar däremot betydelse om domen redan har verkställts.¹²⁸ För det andra är reglerna om resning fakultativa, dvs. resning *får* beviljas om de i paragrafen angivna rekvisiten är uppfyllda. Detta innebär en viss valfrihet för domstolen, då resning inte *skall* beviljas enbart för att förutsättningarna enligt paragrafen är uppfyllda. För det tredje måste resningen vara till förmån för någon av parterna, och det är i princip endast den parten som är berättigad att ansöka om resning.¹²⁹ Domen måste vara oförmånlig i rättsligt hänseende för just den sökande, och han eller hon skall således ha ett behov

¹²⁶ Werlauff, 2000, s. 219

¹²⁷ Hauschildt mot Danmark, 1989-05-24, målnr.10486/83

¹²⁸ Fitger, 1998, 58:5

¹²⁹ A.a. 58:6

av åtgärden. Resning skall endast vara en sista möjlighet vid särskilda situationer. Om sökanden på något annat sätt kan uppnå samma resultat bör denna möjlighet användas i första hand.

Felaktig bevisvärdering kan aldrig utgöra grund för resning.¹³⁰ Enligt processlagsberedningen måste det vara något utanför själva den prövande verksamheten som föranleder resning, till exempel att materialet visat sig vara bristfälligt eller att nytt material tillkommit. Anledningen till att man fastställt denna princip är att man ansett det ordinära instanssystemet tillräckligt för att bevisningen skall bedömas på ett riktigt sätt.¹³¹ Som ett annat skäl kan anföras att själva bevisvärderingen utgör en psykisk process, som inte kan analyseras enligt objektiva metoder.¹³² Hur skall man i sådana fall kunna finna en objektiv måttstock för att avgöra om ett fel begåtts?

7.2 Nya omständigheter

7.2.1 Grundläggande rekvisit

Den fråga som först måste lösas är nu enligt vilken bestämmelse en kränkning av Europadomstolen skulle kunna bedömas. Fitger menar att en part som efter en lagakraftvunnen dom fått bifall för sin sak i Europadomstolen, i princip kan återopa detta avgörande som grund för resning enligt 58 kap 1 § p 3.¹³³ Enligt denna bestämmelse skall resning beviljas om en omständighet eller ett bevis som inte tidigare lagts fram återopas. För resning i brottmål återfinns motsvarande bestämmelse i 58 kap 2 § p 4.

Att en ny omständighet eller ett nytt bevis har framkommit kan dock ej ensamt utgöra grund för resning. Det skall också förefalla sannolikt att utgången i målet blivit en annan om omständigheten lagts fram i den tidigare rättegången. Hur stark denna sannolikhet bör vara skall bedömas med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet.¹³⁴ Nyttillkomna omständigheter eller bevis får ej bedömas isolerade från vad som tidigare förekommit i målet, utan det nya materialet måste sättas i förhållande till värdet av den redan företedda bevisningen och omständigheterna.¹³⁵ Var den tidigare förevisade bevisningen stark, måste högre krav ställas på den nya bevisningen. Var den tidigare bevisningen svag kan tilltron till denna rubbas av relativt obetydliga omständigheter. Detta ger domstolen möjlighet att ta hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall. Det som skall prövas vid resningsansökan är hur den domstol som avgjort målet skulle ha dömt om de

¹³⁰ SOU 1938: 43,44, s. 67

¹³¹ A.a. s. 73

¹³² Cars, 1959, s. 156

¹³³ Fitger, 1998, 58:18

¹³⁴ SOU 1938.43,44 s. 573

¹³⁵ A.a. s. 74

fått ta del av det nya materialet. En sådan hypotetisk prövning är dock svår att genomföra i praktiken. Den prövning som görs blir oftast snarare resningsdomstolens samlade bedömning av det samlade bevismaterialet.¹³⁶

7.2.2 Tilläggsregeln

I 58 kap 2 § p 4 avseende resning i brottmål anges en resningsgrund som inte har någon motsvarighet i 58 kap 1 §. Enligt den så kallade ”tilläggsregeln” kan resning till förmån för en tilltalad beviljas om det med hänsyn till vad som sålunda åberopas och i övrigt förekommer finns *synnerliga skäl* att på nytt pröva frågan om den tilltalade förövat det brott han har dömts till. Även här krävs någon form av ny omständighet eller ny bevisning.¹³⁷ Enligt processutredningen kan det emellertid i särskilt svåra brottmål vara aktuellt med resning även om den nya omständigheterna inte är av sådan betydelse att de sannolikt skulle ha lett till en annan utgång i målet.¹³⁸ Det är därför enligt ”tilläggsregeln” inte nödvändigt att ett tidigare förebringande sannolikt skulle ha lett till en annan utgång. Det är här tillräckligt att det föreligger tvivelsmål om domens riktighet.

7.2.3 Begreppet “omständighet”

Enligt Welamson åsyftas med ”omständighet” ett rättsfaktum eller ett moment i ett rättsfaktum.¹³⁹ Ett rättsfaktum är en omständighet till vilken, enligt skriven eller oskriven rätt, en rättsföljd är knuten.¹⁴⁰ Det krävs till exempel att de rättsfakta att någon olovligen tager något med tillägnelseuppsåt föreligger, för att ett ansvarsyrkande för stöld skall bifallas. Skulle en fällande dom från Europadomstolen kunna vara en sådan omständighet som utgör grund för resning enligt 58 kap 1 § 3 p eller 58 kap 2 § 4 p? Kan en konstaterad kränkning i sig utgöra ett rättsfaktum till vilket en särskild rättsföljd är knuten? Enligt processlagberedningen utgör det förhållande att en dom, som legat till grund för avgörandet, ändras eller upphävs genom senare dom, en sådan omständighet som enligt tredje punkten utgör grund för resning.¹⁴¹ Welamsson ger som exempel den situation då en lagakraftvunnen bötesdom efter resning ändrats till frikännande.¹⁴² Då är det klart att resningsansökan beträffande beslut varigenom böterna förvandlats till fängelse också måste bifallas.

¹³⁶ Welamsson, 1994, s. 226

¹³⁷ Fitger, 1998, 58:35

¹³⁸ SOU 1938:43,44, s. 575

¹³⁹ Welamsson, 1994, s. 221

¹⁴⁰ Cars, 1959, s. 152

¹⁴¹ SOU 1938:43,44, s. 573

¹⁴² Welamsson, 1994, s. 221

7.2.4 Resning på grund av ny omständighet

Skulle det faktum, att Sverige anses ha brutit mot till exempel bestämmelsen avseende rätten till prövning av en opartisk domstol ses som en sådan omständighet som utgör grund för resning? Enligt Fitger kan, som jag tidigare nämnt, en part som efter laga kraft vänt sig till Europadomstolen och där fått bifall för sin sak i princip åberopa denna dom som grund för resning enligt 58 kap 1 § p 3.¹⁴³ Samtidigt konstateras att det torde vara svårt att nå framgång med denna talan, då det kan vara besvärligt att visa att utgången beträffande saken skulle blivit en annan om Europadomstolens inställning varit känd redan vid tiden för rättegången. Dessutom betonar Fitger att Europadomstolens domar i allmänhet endast avser handläggningsfrågor. Detta talar mot att bestämmelserna avseende resning på grund av nya omständigheter eller bevis kan tillämpas då Europadomstolen fastslagit att Sverige handlat i strid med artikel 6. 1 Europakonventionen. En ny omständighet i bestämmelsens bemärkelse tyder på att den lagakraftvunna domen är *materiellt* felaktig. Det betyder att domslutet skulle fått ett annat innehåll om samtliga relevanta rättsfakta blivit klarlagda och betydelsen av dessa riktigt bedömda enligt gällande rätt.¹⁴⁴ En dom från Europadomstolen ger uttryck för att processen ej utförts enligt de i artikel 6 fastställda principerna. Detta kan visserligen påverka utgången då bedömningen eventuellt ej skett på ett korrekt sätt. Denna omständighet utgör dock ej i sig ett rättsfaktum, det vill säga en omständighet som är av omedelbar relevans i ett mål och därmed har betydelse för valet av rättsföljd.¹⁴⁵ I detta sammanhang måste man betänka att Europadomstolen ej har möjlighet att upphäva eller ändra en dom. Det kan således aldrig bli aktuellt att domen från den svenska domstolen genom en dom från Europadomstolen blir ”upphävd eller ändrad”. Att en kränkning av Europakonventionen har konstaterats måste inte betyda att utgången i målet är felaktig och att en annan rättsföljd hade varit möjlig. Den tyder på att själva tillvägagångssättet ej följt de på förhand uppställda reglerna. En sådan dom påverkar ej direkt den materiella grunden i ett avgörande, utan hänför sig till i första hand till själva proceduren. Därför menar jag att en kränkning som konstaterats av Europadomstolen ej skall kunna leda till resning enligt 58 kap 1 § 3 p samt 58 kap 2 § 4 p rättegångsbalken.

7.2.5 Begreppet ”bevis”

Med ”bevis som ej tidigare förebragts” åsyftas nytt bevismedel, till exempel ett nytt vittne eller en skriftlig handling som ej tidigare presenterats.¹⁴⁶ Det kan emellertid också röra sig om ett nytt bevisfaktum, till exempel en ny uppgift av en person som inte tidigare hörts i målet. Med bevisfaktum avses

¹⁴³ Fitger, 1998, 58:18

¹⁴⁴ Ekelöf, Rättegång I, 1990, s. 44

¹⁴⁵ A.a. s. 32

¹⁴⁶ Welamsson, 1994, s. 220

en omständighet som är av betydelse eftersom den direkt eller indirekt styrker existensen av ett rättsfaktum.¹⁴⁷

7.2.6 Resning på grund av ny bevisning

Är en fällande dom från Europadomstolen att betrakta som en form av bevisfakta i detta sammanhang? Även här blir svaret nekande. Ett nytt bevisfaktum kan bidra till en bättre bedömning av själva saken. En dom som fastställer att den nationella domstolen kränkt en bestämmelse i Europakonventionen visar en processrättslig brist i proceduren. Min bedömning blir att en sådan dom inte är att anse som ett nytt bevis.

7.2.7 Slutsats

Enligt Cars krävs för resning enligt tredje punkten att det framkommit material som på något sätt kan komplettera eller neutralisera det bedömda processmaterialet.¹⁴⁸ Det är inte tillräckligt att påtala en brist i processmaterialet, det vill säga att hävda att de i målet förekommande fakta inte kan motivera det meddelade avgörandet. Om så är fallet föreligger antingen felaktig bevisvärdering, vilket inte kan angripas genom resning, eller lagstridig rättstillämpning som enbart kan angripas genom fjärde punkten eller enligt 59 kap regler avseende domvilla. Ett avgörande från Europadomstolen kan inte sägas utgöra ett sådant faktum som ”kompletterar eller neutraliserar” processmaterialet i en process. En sådan dom är en bekräftelse på att själva proceduren ej genomförts på ett korrekt sätt. Detta kan visserligen medföra försämrade förutsättningar för en riktig bedömning av presenterat material, men så behöver icke vara fallet. Jag drar därför slutsatsen att en fällande dom från Europadomstolen inte utgör en sådan omständighet eller ett sådant bevis som utgör grund för resning enligt 58 kap 1 § 3 p eller 58 kap 2 § p 4 rättegångsbalken. Europadomstolens dom åsyftar och har betydelse för själva processen, ramen för bedömningen, medan en ”omständighet”, ett rättsfaktum eller ett bevis har betydelse för själva saken.

7.3 Felaktig rättstillämpning

7.3.1 Resning på grund av felaktig rättstillämpning

Ehrenkrona menar att det eventuellt kan sägas att en rättstillämpning som underkänts av Europadomstolen på grund av att den är konventionsstridig kan anses som uppenbart stridande mot lag enligt kap 58 kap 1 § p 4

¹⁴⁷ Cars, 1959, s. 152

¹⁴⁸ A.a. s. 157

rättegångsbalken.¹⁴⁹ Detta särskilt efter inkorporeringen av konventionen, eftersom Europakonventionen sedan dess är en del av den svenska lagstiftningen. Jag skall i detta avsnitt undersöka om en fällande dom från Europadomstolen kan medföra resning enligt 58 kap 1 § p 4 och 2 § p 5.

7.3.2 Grundläggande rekvisit

Enligt 58 kap 1 § p 4 samt 58 kap 2 § p 5 föreligger grund för resning om den rättstillämpning som ligger till grund för domen uppenbart strider mot lag. Med rättstillämpning menas enligt Welamsson, avgörande av frågan, vilka rättsföljder som är anknutna till de utomprocessuella rättsfakta, på vilka domen grundas.¹⁵⁰ Vid felaktig rättstillämpning har domaren således applicerat en rättsregel på de faktiska förhållanden på ett oriktigt sätt. Ett exempel på felaktig rättstillämpning som kan grunda resning är enligt processlagberedningen att domstolen förbisett eller uppenbart misstolkat en gällande lagbestämmelse.¹⁵¹ Resning skall också vara möjligt om domstolen tillämpat en ny lag som i det aktuella fallet inte varit tillämpligt istället för en gammal lag, och tvärtom. Den felaktiga rättstillämpningen skall kunna tillräknas domstolen, men skall ej vara så allvarlig att det kan följas av straffansvar. Rättstillämpningen skall framstå som felaktig på grundval av det material som lagts fram i målet, och inte på grund av omständigheter som framkommit i efterhand. Vid sådana tillfällen är istället tredje punkten tillämplig.¹⁵²

Huvudprincipen är att 58 kap 1 § p 4 samt 58 kap 2 § p 5 enbart avser oriktig tillämpning av materiell rätt. Felaktig tillämpning av formell rätt anses utgöra rättegångsfel, och bör istället angripas genom reglerna för domvillobesvär enligt 59 kap.¹⁵³ Att bestämmelserna endast avser materiell rätt följer av det faktum att resning enbart beviljas om den felaktiga rättstillämpningen ligger till grund för det avgörande som angrips.¹⁵⁴ Det skall således finnas ett direkt samband mellan felaktigheten och det aktuella avgörandet. Detta gör att formella fel inte kan utgöra grund för resning. Det finns emellertid undantag från denna huvudregel. Det finns till exempel handläggningsregler som kan tillämpas felaktigt, och därmed utgöra grund för resning. HD har också i rättsfallet NJA 1985 s.649 slagit fast att det faktum att en omständighet utgör domvilla inte i sig utesluter att den också kan utgöra grund för resning.¹⁵⁵

Ytterligare ett krav för resning enligt 58 kap 1 § p 4 och 2 § p 5 är att rättstillämpningen strider mot ”lag”. Enligt Cars skall begreppet lag ej tolkas

¹⁴⁹ Ehrenkrona, 1999, s. 494

¹⁵⁰ Welamsson, Lars, Domvillobesvär av tredje man, 1956, s. 81.

¹⁵¹ SOU 1938:43,44, s. 574

¹⁵² Cars, 1959, s. 184

¹⁵³ A.a. s. 187

¹⁵⁴ Fitger, 1998, 58:22

¹⁵⁵ A.a. 58:22

restriktivt.¹⁵⁶ En strikt tolkning skulle ej vara ändamålsenlig, och det finns inte heller något belägg för detta i förarbetena. Med lag skall i detta sammanhang istället likställas ”varje av allmän myndighet utfärdad och vid det angripna avgörandets meddelande tillämplig norm oberoende av dess stats- eller förvaltningsrättsliga kvalitet.”¹⁵⁷ Det kan till och med vara tillräckligt att rättstillämpningen strider mot grunderna för en viss lagstiftning.¹⁵⁸

7.3.3 Slutsats

Om Europadomstolen har slagit fast att Sverige genom sin rättstillämpning har brutit mot konventionen är avgörandet bindande för Sverige genom artikel 45.1. Fitger menar att den rättsgrundsats som Europadomstolen därigenom har slagit fast får vid tillämpning av 58 kap 1 § 4 samma karaktär som en lagregel med retroaktiv verkan.¹⁵⁹ Fitger medger dock att detta har mindre betydelse i tvistemål, eftersom den tidfrist som gäller (6 månader från lagakraftvunnen dom till återopande av felaktig rättstillämpning) enligt 58 kap 4 § st 2 troligtvis har gått ut. Slutsatsen tyder dock på att Fitger menar att de finns en principiell möjlighet att tillämpa resningsinstitutet när Europadomstolen fastställt att Sverige brutit mot en av de i konventionen fastställda mänskliga fri och rättigheterna. Fråga uppkommer då, om detta skulle gälla enbart vid brott mot de materiella rättigheterna, eller även vara tillämpligt vid brott mot processuella regler såsom artikel 6.

Jag menar att bestämmelserna avseende resning på grund av uppenbart lagstridig rättstillämpning inte är de bestämmelser som lämpligen bör tillämpas för att gottgöra en kränkning av artikel 6. Visserligen har Europakonventionen efter inkorporeringen status som lag här i landet. Att tillämpa konventionens materiella bestämmelser på ett uppenbart felaktigt sätt torde därmed kunna utgöra resningsgrund. Desamma tycks ej vara fallet för de processuella reglerna, däribland artikel 6. Såsom ovan betonats rör dessa bestämmelser främst en felaktig lösning av rättsfrågan, det vill säga att gällande rättsregler har tillämpats på ett felaktigt sätt. Rättstillämpningen skall vara den direkta orsaken till att resning kan beviljas. Vid brott mot artikel 6 föreligger det inget sådant direkt samband. Att artikel 6 har kränkts tyder på att parternas eller den tilltalades rättigheter i en rättegång ej skyddats på ett godtagbart sätt. Detta behöver dock ej betyda att domstolen gjort en felaktig bedömning av själva rättsfrågan. Visserligen har det i praxis slagits fast att ett rättegångsfel som utgör omprövning på grund av domvilla i sig inte utesluter att det också kan utgöra grund för resning. Om man emellertid eftersträvar Processlagutredningens strikta uppdelning mellan materiella och processuella grunder är 58 kapitlets regler avseende resning

¹⁵⁶ Cars, 1959, s. 194

¹⁵⁷ A.a. s. 194

¹⁵⁸ Fitger, 1998, 58:23

¹⁵⁹ A.a. 58:25

ej att föredra. Jag kommer därför i nästa avsnitt närmare studera rättegångsbalkens bestämmelser avseende domvilla.

8 Klagan över domvilla

Rättegångsbalkens 59 kap 1-5 §§ innehåller regler för hur en lagakraftvunnen dom kan undanröjas på formell grund. Detta särskilda rättsmedel kallas klagan över domvilla. Enligt motivuttalanden avses med domvilla ”grova rättegångsfel”.¹⁶⁰ Rättegångsfel definieras av Welamsson som ”ett fel av domstolen, innebärande åsidosättande eller felaktig tillämpning av en processuell regel”.¹⁶¹ Rättegångsfel måste således skiljas från materiella fel, till vilka hör felaktig tillämpning av de civilrättsliga eller straffrättsliga regler som uppställer normer för sakfrågan. Även oriktig tillämpning av bevisbörderegler samt fel i bevisvärderingen hör till de materiella felen.

8.1 Regler för klagan över domvilla

59 kap 1 § anger de omständigheter som utgör domvilla. Dom som vunnit laga kraft skall efter klagan av den vars rätt domen berör undanröjas om målet tagits upp trots att rättegångshinder som rätten självant skulle ha beaktat förelegat. En dom kan också undanröjas om den givits mot någon som ej varit rätteligen stämd eller om någon som inte är part i målet lider förfång. Om domen är så oklar eller ofullständig att det inte går att utröna hur rätten dömt i saken kan detta orsaka ett undanröjande. Slutligen kan en dom undanröjas på den grund att det i rättegången förekommit något annat grovt rättegångsfel som kan antas ha påverkat målets utgång. Slutsatsen är att endast de regler som rör själva det processuella förfarandet är aktuella i detta sammanhang. Den som vill klaga över domvilla skall göra detta hos hovrätten om domen meddelats av tingsrätt, annars hos Högsta domstolen. Vid bifall av klagan över domvilla undanröjs den tidigare domen, och målet återförvisas till den instans som tidigare prövat frågan.

8.2 Grovt rättegångsfel

8.2.1 Grundläggande rekvisit

Kan reglerna avseende klagan över domvilla grunda en rätt att pröva ett mål ännu en gång, när en kränkning av artikel 6 konstaterats? Den regel som skulle kunna vara tillämplig i detta fall är 59 kap 1 § p 4, enligt vilken dom som vunnit laga kraft efter klagan av den vars rätt domen rör på grund av domvilla kan undanröjas, om det i rättegången förekommit något grovt rättegångsfel som kan antas ha inverkat på målets utgång.

¹⁶⁰ SOU 1938:43,44, s. 583

¹⁶¹ Welamsson, 1994, s. 120

För att stadgandet skall vara tillämpligt krävs i första hand att rättegångsfelet kan betecknas som grovt.¹⁶² Processlagsberedningen har i förarbetena till rättegångsbalken slagit fast att det har överlämnats åt domstolen att i varje enskilt fall bedöma huruvida ett rättegångsfel är att betrakta som grovt eller ej.¹⁶³

8.2.2 Bedömning av grovt rättegångsfel

Det kan först och främst konstateras att domarens uppsåt, vårdslöshet eller medvetenhet om misstaget saknar betydelse vid denna bedömning.¹⁶⁴ Hur tydligt det är att fel har begåtts påverkar inte heller avgörandet. Det som främst avgör om det rör sig om ett grovt rättegångsfel, är istället hur viktig den regel som förbisetts eller tillämpats på ett felaktigt sätt är för att upprätthålla rättskipningens ändamål. Ett av processens främsta syften är att nå ett korrekt resultat. Därför skall i första hand sådana fel som typiskt sett leder till ett oriktigt resultat betraktas som grova. Allmänhetens perspektiv måste också beaktas i denna bedömning. Det är ej tillräckligt att domstolen handlar rätt, det skall också *synas* att domstolen handlar rätt. Till de grova rättegångsfelen skall därför räknas alla typer av jävssituationer. Welamsson kan här tänka sig en distinktion mellan ”fundamentala och mindre betydelsefulla regler.”¹⁶⁵ Om det rör sig om ett åsidosättande av en fundamental regel, det vill säga en särskilt viktig regel, bör detta enligt Welamsson alltid anses utgöra ett grovt rättegångsfel.¹⁶⁶ Till dessa särskilt viktiga regler hör de vars åsidosättande alltid eller åtminstone ofta påverkar målets utgång.

Som exempel på grova rättegångsfel anför processlagsberedningen att mål om grovt brott avgjorts i den tilltalades utvaro utan att detta varit möjligt enligt de processuella föreskrifterna, att domstolen dömt över annat än om vilket talan har väckts eller fullföljts, eller att viktigt material har glömts bort då ett mål avgjorts på handlingarna.¹⁶⁷ Exempel på misstag som också kan utgöra grovt rättegångsfel, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, är att fortsatt huvudförhandling har hållits trots att förutsättningarna för detta inte förelegat eller att dom meddelats efter utgången av föreskriven tid. Att domstol på oriktiga grunder avstår från att hålla huvudförhandling anses också utgöra grovt rättegångsfel. Om domstolen underlåtit att hålla förhandling, i strid med Europakonventionen, att betrakta som särskilt allvarligt.¹⁶⁸ I de fall det rör sig om åsidosättande av de grundläggande principerna avseende rättegångens offentlighet eller reglerna avseende processens muntlighet, omedelbarhet eller koncentration, krävs en

¹⁶² Welamsson, 1994, s. 250

¹⁶³ SOU 1938:43,44 s. 584

¹⁶⁴ Fitger, 1998, 59:12

¹⁶⁵ Welamsson, 1956, s. 85

¹⁶⁶ Welamsson, 1994, s. 250

¹⁶⁷ SOU 1938:43,44 s.584

¹⁶⁸ NJA 1988 s. 572 och NJA 1993 s. 111

bedömning för varje enskilt fall för att avgöra huruvida felet är att anse som grovt.¹⁶⁹

8.2.3 Inverkan på målets utgång

Ytterligare ett krav för att en lagakraftvunnen dom skall kunna undanröjas enligt 59 kap 1 § 4 är att rättegångsfelet kan antas ha inverkat på målets utgång. ”Kan antas” är ett tämligen lågt beviskrav, vilket i princip anger att det skall föreligga något större sannolikhet för att för existensen av bevisemat, än för dess motsats.¹⁷⁰ Det skall således föreligga något större sannolikhet för att utgången i målet skulle ha blivit en annan än den nu föreliggande, om det ej förekommit något rättegångsfel i processen. I praxis har man dock beträffande fel som innebär åsidosättande av en väsentlig rättssäkerhetsgaranti ej genomfört någon avvägning, utan istället presumerat att felet inverkat på målets utgång.¹⁷¹ Den vanligaste orsaken till att ett rättegångsfel betraktas som grovt är att är just det att en väsentlig rättssäkerhetsgaranti har åsidosatts. Detta får till följd att bedömningen av rättegångsfelets inverkan är utan betydelse. Det torde endast vara när det finns starkt stöd för att rättegångsfelet *inte* påverkat utgången i målet, som en klagan över domvilla kan ogillas med detta rekvisit som grund.

8.2.4 Begränsningar

Möjligheten att angripa en lagakraftvunnen dom genom åberopande av 59 kap 1 § p 4 begränsas i andra stycket genom att en sådan klagan som grundas på en omständighet som inte tidigare har åberopats i målet skall avvisas, om klaganden inte gör sannolikt att han varit förhindrad att åberopa omständigheten, eller han annars har haft giltig ursäkt att inte göra det. Slutligen måste sådan klagan över domvilla enligt 59 kap 2 § st2 ske inom sex månader från det att klaganden fick kännedom om domen.

8.3 Undanröjande som kompensation

Är klagan över domvilla enligt 59 kap 1 § p 4 den bestämmelse som bör tillämpas då Europakonventionen konstaterat en kränkning av artikel 6? De rättigheter och friheter som garanteras genom artikel 6 i Europakonventionen är till stor del de som också skyddas genom 59 kap 1 § p 4. Syftet med artikel 6 är att ställa upp formella regler för proceduren, för att därigenom kunna garantera grundläggande rättssäkerhetsprinciper såsom allas likhet inför lagen, offentlighetsprincipen, muntlighetsprincipen, omdelbarhetsprincipen och principen om oskyldighetspresumtion. Alla

¹⁶⁹ Fitger, 1998, 59:12

¹⁷⁰ Welamsson, 1994, s. 122

¹⁷¹ A.a. s. 252

dessa grundläggande principer samverkar och bildar en ram för själva tillvägagångssättet. Syftet är att genom en rättvis procedur uppnå ett materiellt riktigt avgörande. Om de formella reglerna inte efterlevs ökar risken för felaktiga domslut.

Man kan konstatera att de flesta av de felaktigheter som anses utgöra en kränkning av Europakonventionens artikel 6 också skulle utgöra grund för klagan över domvilla. I de fall då rätten åsidosatt någon av de grundläggande principerna avseende rättegångens offentlighet eller reglerna avseende processens muntlighet, omedelbarhet eller koncentration bedöms saken vanligtvis som domvilla, eftersom det rör sig om situationer då det typiskt sett föreligger risk för ett felaktigt domslut. Som exempel på grova rättegångsfel anför processlagberedningen att mål om grovt brott avgjorts i den tilltalades utvaro utan att detta varit möjligt enligt de processuella föreskrifterna.¹⁷² Att domstol på oriktiga grunder avstår från att hålla huvudförhandling anses också utgöra grovt rättegångsfel. Dessa omständigheter finner sin motsvarighet i artikel 6.1 enligt vilken var och en skall ha rätt till en rättvis och offentlig förhandling. Att domstolen dömt över annat än om vilket talan har väckts eller fullföljts, eller att viktigt material har glömts bort då ett mål avgjorts på handlingarna kan också sägas utgöra en kränkning av artikel 6.1, då kravet på rättvis rättegång inte efterlevts. Det faktum att en part inte fått möjlighet att yttra sig över visst processmaterial eller slutföra sin talan räknas enligt svensk praxis som ett grovt rättegångsfel.¹⁷³ Denna princip motsvaras av artikel 6.3 b och c, som stadgar att en tilltalad skall ha tid och möjlighet att förbereda sitt försvar samt ha möjlighet att försvara sig själv eller genom ombud.

Av det som framkommit ovan kan man dra slutsatsen att många av de omständigheter som utgör kränkningar av Europakonventionen enligt svensk praxis skulle utgöra sådan omständigheter som utgör grund för klagan över domvilla. Liksom artikel 6 är reglerna avseende domvilla tänkta att garantera den enskilde en rättvis rättegång och därmed öka möjligheterna för en korrekt dom. Europadomstolen har genom en fällande dom fastställt att den svenska proceduren ej lever upp till de processuella krav som fastställs i artikel 6. Den kränkte medborgaren blir i denna situation bäst kompenserad genom en ny rättegång, i vilken den enskildes rättigheter enligt konventionen tillvaratas och respekteras. Därför anser jag att en dom från Europadomstolen som slår fast att en svensk domstol har kränkt artikel 6 skall anses utgöra grund för talan över domvilla.

¹⁷² SOU 1938: 43,44 s. 584

¹⁷³ Fitger, 1998, 59:13

9 Nåd

Jag har i avsnitten ovan diskuterat de möjligheter som för närvarande finns att enligt rättegångsbalken angripa en lagakraftvunnen dom. Genom klagan över domvilla skulle en person, vars rättigheter enligt Europakonventionen kränkts, gottgöras genom att domen undanröjes och en korrekt procedur genomförs. Inom svensk rätt finns det även en möjlighet för den dömda att, efter lagakraftvunnen dom genom nåd erhålla kortare straff eller anstånd med verkställigheten av påföljden. Det kan tyckas att rättsmedel såsom resning och återvisning på grund av domvilla inte skulle behövas i det svenska rättssystemet, då den tilltalade ändå kan ansöka och beviljas nåd om skäl för detta föreligger. I detta kapitel kommer nådeinstitutet, dess funktioner samt möjligheten att utnyttja detta institut vid gottgörelse av konventionskränkning att diskuteras.

Är det möjligt att gottgöra den kränkta genom benådning? I målet *van Mechelen m.f. mot Nederländerna* hade de klagande dömts av nationell domstol för grova rån.¹⁷⁴ Domen grundades i huvudsak på anonyma vittnesutsagor, vilket medförde att Europadomstolen ansåg att brott mot artikel 6 förelåg. Denna dom medförde att den Nederländska myndigheterna ansåg sig tvungna att frige klaganden från pågående fängelsestraff.¹⁷⁵ Skulle detta vara möjligt i Sverige?

9.1 Nådeinstitutets grunder

Regeringen har enligt 11 kap 13 § st 1 regeringsformen rätt att genom nåd efterge eller mildra en brottspåföljd eller annan sådan rättsverkan av brott. Regeringens möjlighet att bevilja nåd är således fastställt i grundlag. Regler avseende det formella förfarandet i nådeärenden finns i lagen (1974:579) om handläggning av nådeärenden. Denna lag innehåller endast två paragrafer. Den första anger att nådeärenden prövas av regeringen i enlighet med 11 kap 13 § 1 st regeringsformen. Andra paragrafen anger att innan regeringen fattar ett beslut i ett nådeärende skall den, om särskild anledning föreligger, inhämta yttrande från Högsta domstolen eller, i vissa fall, Regeringsrätten.

Nådeärenden handläggs av en särskild enhet inom justitiedepartementet, den så kallade nådeenheten. Samtliga nådeärenden föredras sedan för det statsråd som ansvarar för nådeenheten, vilket vanligtvis är justitieministern. Sedan fattar regeringen i dess helhet beslut i ärendet. Vanligtvis tas en fråga om nåd upp efter ansökning från den enskilde, men ingenting hindrar att regeringen tar upp ett fall ex officio.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Van Mechelen m.f. mot Nederländerna 1997-10-30, målnr.21363/93, 21364/93

¹⁷⁵ Ehrenkrona, 1999, s. 494

¹⁷⁶ Scönning, Ola, Att söka nåd, 1982, s. 17

Det är viktigt att betona att nådeinstitutet inte innebär en omprövning av själva skuldfrågan. Alla nådeärenden avser endast förändring av straffverkställigheten genom upphävande av påföljden, avkortning av påföljden, mildare påföljd eller anstånd med straffverkställigheten. Det sker emellertid inget utplånande av själva domen och den därav följande sociala fördömmelsen.¹⁷⁷

9.2 Skäl för benådning

Nådeinstitutet är tänkt att tillämpas i rena undantagssituationer, då det inte är meningen att det skall ersätta den dömande verksamheten. De åberopade nådeskälen måste ha tyngd för att en ansökan skall bifallas. Under vissa omständigheter kan emellertid den dömdes lidande vara så stort eller konsekvenserna för tredje man i det enskilda fallet vara så omfattande att det anses orimligt att verkställa straffet.

Vilka skäl har då betydelse vid bedömningen i nådeärenden? Det är inte möjligt att tala om en fast praxis, det vill säga att nåd alltid skall beviljas då vissa särskilda omständigheter föreligger.¹⁷⁸ Det är endast möjligt att generellt ange vilka omständigheter som kan påverka regeringens beslut, och vilka omständigheter som ej beaktas. Regeringen tar särskilt hänsyn till tredjemansskäl samt sådana förhållanden som inträffat efter domen, som till exempel svår fysisk eller psykisk sjukdom hos den dömda eller mycket svåra sociala förhållanden för den dömdes barn. Den dömdes möjligheter att rehabiliteras beaktas också i nådeprövning. Regeringens beslut grundar sig på en helhetsbedömning av fallet, och det är därför svårt att avgöra vilken styrka som fordras avseende varje enskild omständighet för att en ansökan skall bifallas.¹⁷⁹ Exempel på nådeskäl som ofta åberopas, men aldrig leder till bifall är att den dömda anser sig vara oskyldig eller att denne upplever allmän otrivsel på anstalt. Bland dessa skäl återfinnes även att den dömda avvaktar Europadomstolens beslut vid klagomål dit.

Nådeinstitutet är utformad som en ensidig statsakt.¹⁸⁰ Detta medför att den som ansöker om nåd inte kan åberopa någon ”rätt” till nåd. Regeringen har suverän bestämmanderätt, och beslutet grundas på en fri bedömning av omständigheterna i varje enskilt ärende.

9.3 Nådeinstitutets syfte

¹⁷⁷ Nelson, 1953, s. 118

¹⁷⁸ www.justitie.regeringen.se/justitiefragor/brottmal/nad/bedomning.htm

¹⁷⁹ Schönning, 1982, s. 40

¹⁸⁰ A.a. s. 37

Enligt Alvar Nelson utgör nådeinstitutets två huvudändamål rättvisa och billighet.¹⁸¹ Eftersom rättsordningen är inte fullkomlig, behövs det en säkerhetsventil, en möjlighet att korrigera domar och beslut som annars skulle framstå som uppenbart stötande. Den dömda kan till exempel efter domen drabbats av en allvarlig sjukdom, eller straffet framstå som alltför ingripande och ej motsvarande rådande värderingar avseende brottets svårighet. Nådeinstitutet bidrar med billighet i rättssystemet, då man i detta avgörande strävar efter en mer fri bedömning till den brottsliges fördel. I nådeärenden kan andra skäl än de som kommer fram vid en domstolsprövning beaktas. Då görs en total prövning av de bedömdes situation, i vilken ingår den brottsliges aktuella situation, samt hänsynstagande till straffets verkningar och den straffades familjs försörjning och välbefinnande.

Nåd skall således förverkliga en tanke på rättvisa och humanitet i det straffrättsliga systemet.¹⁸² Detta kan emellertid ej ske genom att regeringen upphäver själva domen, vilket skulle innebära att regeringen förvandlades till en fjärde instans i domstolshierarkin. Benådning är begränsad till befrielse från eller lindring av straff, beviljad principiellt på grund av den brottsliges personliga förhållanden, samt straffmätningens stränghet, olyckligt val av påföljd eller mildare strafflagstiftning.¹⁸³ Nelson betonar att den kriminalpolitiska värdering som ligger bakom ett visst straffbud inte skall undermineras genom tillämpning av nådeinstitutet.¹⁸⁴ Nåd får inte beviljas i sådan utsträckning att det existerande rättssystemet framstår som otillräckligt eller otillförlitligt. Man skall inte genom nådeinstitutet kunna utveckla andra brottspåföljder än dem som finns i strafflagstiftningen. Detta strider mot den i grundlagen fastslagna bestämmelsen om riksdagens exklusiva lagstiftningsrätt.

9.4 Benådning som kompensation

Frågan som här skall behandlas är huruvida en fällande dom från Europadomstolen skulle kunna utgöra ett sådant skäl som grundar bifall till en nådeansökan. Skulle man här, liksom i fallet van Mechelen, genom benådning kunna kompensera den vars rättigheter enligt artikel 6 kränkts?

Först och främst kan konstateras att nådeprövningen inte ligger på domstolarna. En nådeansökan behandlas av regeringen, och den fattar även det slutgiltiga beslutet i frågan. Visserligen kan denna bedömning påverkas av Högsta domstolens eller Regeringsrättens uttalande, men ansvaret åligger i sista hand regeringen. Följden av detta blir naturligtvis att benådning inte

¹⁸¹ Nelson, 1953, s. 123

¹⁸² Schönning, 1982, s. 37

¹⁸³ Nelson, 1953, s. 121

¹⁸⁴ A.a. s. 124

framstår som en möjlig metod att genom rättegångsväsendet kompensera den kränkte.

I detta avgörande skall också beaktas att nåd endast beviljas av billighetsskäl, såsom sjukdom eller möjlighet att försörja sina barn. En kränkning av konventionens artikel 6 rör ej den tilltalades personliga förhållanden, utan de omständigheter som förelegat i processen. Nådeinstitutet ger inte heller någon möjlighet att återuppta ett fall till en ny prövning, utan ger endast en lindring av påföljden. Den dömdes skuld kvarstår fortfarande, och därmed eventuellt även omgivningens fördömande inställning. Den vars rättigheter enligt artikel 6 åsidosatts eftersträvar därför inte nåd, utan upprättelse. En tillfredsställande upprättelse kan ske endast genom att den fällande domen ersätts med en friande i en ny, rättsenlig rättegång. Ett uppenbart problem med nådeinstitutet är också att det enbart kan tillämpas vid brottmålsdomar, och ej i civilrättsliga mål. Dessa omständigheter medför att benådning inte framstår som ett tillräckligt remedium när Europakonventionen konstaterat en kränkning enligt artikel 6 Europakonventionen.

10 Avslutning

Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna har fått en alltmer framträdande roll i det svenska rättssystemet. Alltsedan ratificeringen har Sverige varit folkrättsligt bunden att uppfylla de krav som konventionen ställer på det enskilda landet. Inkorporeringen 1995 innebär att Europakonventionen numer skall tillämpas som en svensk lag vid våra domstolar och myndigheter. Kunskapen om och intresset för Europadomstolen och dess uppgift har också ökat bland Europas befolkning på senare år. Detta avspeglas bland annat på det växande antalet klagomål avseende kränkningar av konventionen. Europakonventionens ökade betydelse har också följts av en diskussion angående en fällande doms effekter för den enskilde individen. Vad händer när den kränkte medborgaren nått framgång med sitt klagomål i Europadomstolen? Av Europakonventionens bestämmelser samt av de grundläggande principer som vuxit fram genom domstolens praxis följer att en medlemsstat är skyldig att gottgöra den enskilde när en kränkning av konventionen konstaterats. Denna gottgörelse skall ske i det inhemska rättssystemet, och den enskilde har rätt till full compensation, det vill säga att försättas i den situation som förelåg före kränkningen. Hur detta skall verkställas är emellertid ej fastställt, utan det är upp till den enskilda staten att utforma ett effektivt system för gottgörelse.

Målet med denna uppsats har varit att finna remedier för en kränkning av Europakonventionens artikel 6, rätten till en rättvis rättegång, inom det inhemska rättssystemet. Jag inledde med att undersöka de former av compensation som redan utnyttjas. Detta sker framför allt genom skadestånd. Än så länge har gottgörelse genom skadestånd utgått till den vars sak nått framgång i Europadomstolen. Den senaste utvecklingen inom praxis tyder på att det i framtiden ej kommer att vara nödvändigt att vända sig till Europadomstolen för att erhålla ersättning, då det kommer att bli möjligt att grunda en skadeståndstalan mot staten direkt på Europakonventionens bestämmelser. Denna åsikt står ej oemotsagd, då både de förarbeten som föregick inkorporeringslagen och JK framför att det ej är möjligt för en svensk domstol att tilldöma någon skadestånd med endast en kränkning av Europakonventionen som grund. Grundläggande konventionsrättsliga principer såsom subsidiaritetsprincipen och effektivitetsprincipen, samt aktuell praxis från Europadomstolen talar dock för att medlemsstaterna måste ta ett ökat ansvar och på ett mer effektivt sätt uppfylla konventionens krav. Detta borde medföra att en svensk domstol är skyldig att följa Europadomstolens praxis, båda vad gäller principer för när skadestånd skall utdömas, samt storleken på de utdömda beloppen.

Jag har sedan undersökt möjligheten att, såsom skett i praxis, kompensera den kränkte genom att avvisa eller ogilla talan. Detta tillvägagångssätt är emellertid mycket begränsat, då det inte kan tillämpas vid alla former av

kränkningar av artikel 6, eller ge en proportionerlig kompensation. Vid dessa metoder uppstår också risk för att principer såsom allas likhet inför lagen åsidosätts. Inte heller är det möjligt att genom avvísning eller ogillande av talan kompensera den vars klagomål redan prövats av Europadomstolen, då denna domstol ej har möjlighet att återförvisa målet till svensk domstol. Liknande problem uppstår när en konventionskränkning skall kompenseras genom påföljdsval eller straffmätning. Denna metod förespråkas i praxis och doktrin, då den ger möjlighet att ge i förhållande till kränkningen proportionerlig gottgörelse. Att kompensera en individ på detta sätt passar emellertid inte vid alla typer av mål, främst på grund av att påföljd bara utdöms i brottmål. Men även vid brottmål är det i vissa fall omöjligt att i efterhand kompensera den kränkte genom lindrigare påföljd eller kortare strafftid. I de flesta fall då någon fått sin rätt enligt artikel 6, rätten till en rättvis rättegång kränkt, är varken skadestånd, avvísning eller lindrigare påföljd tillräckligt för en fullständig upprättelse. Det som krävs är en ny rättegång, i vilken den enskilde garanteras de konventionsstadgade fri- och rättigheterna. Därför blev min nästa uppgift att undersöka de föreliggande möjligheterna att inom svensk processrätt återuppta ett mål efter lagakraftvunnen dom. Detta kan ske genom tillämpning av någon av de särskilda rättsmedlen resning eller talan över domvilla. Min slutsats blev i dessa fall att resningsinstitutet ej var tillämpligt i de fall en kränkning av artikel 6 konstaterats i den inhemska rättegången. Resningsinstitutet skall främst tillämpas då det föreligger ett materiellt fel i avgörandet. Däremot överensstämmer de omständigheter som utgör domvilla väl med de omständigheter som utgör en kränkning av artikel 6 i Europakonventionen. Dessa båda bestämmelser har också ett gemensamt syfte, nämligen att garantera den enskilde grundläggande processrättsliga rättsskyddsprinciper. Detta gör att jag anser att det skulle vara möjligt att återförvisa ett mål med en fällande dom från Europadomstolen som grund.

Slutligen undersökte jag också möjligheten att kompensera den enskilde genom benådning. Då benådning beviljas av regeringen, ej av domstolarna, kan man ej påstå att detta är en lämplig metod att inom det svenska rättsväsendet kompensera den kränkte. Benådning innebär inte heller fullständig upprättelse. I en nådeprövning görs ej en omprövning av själva skuldfrågan, utan det är endast den enskildes påföljd som efterges eller förkortas. Därmed utgör inte heller benådning ett lämpligt remedium.

Min slutsats blir således att det svenska rättssystemet innehåller vissa möjligheter till kompensation. Då bestämmelsen avseende rätten till rättegång inom skälig tid har åsidosatts kan detta kompenseras genom skadestånd. Skadeståndsskyldigheten bör bedömas på samma grunder som enligt Europadomstolens praxis. Skadeståndet bör också vara av samma storlek som de som utdöms av Europadomstolen. Om det är någon av de andra rättigheterna i artikel 6 som har åsidosatts, till exempel individens rätt till en opartisk rättegång eller rätten till ett försvar, gottgöres detta på bästa sätt genom en ny rättegång. Detta är inom svensk rätt möjligt genom att kränkningens ses som ett grovt rättegångsfel, och att målet, efter

domvilloprövning, återförvisas till den domstol som senast prövade frågan. På detta sätt får den enskilde en möjlighet att försvara sig själv och sin sak i en rättvis rättegång.

Litteraturförteckning

- Bengtsson, Bertil, Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, Norstedts förlag, Stockholm 1990.
- Bratt, Percy,
Södergren, Jan, ”Europakonventionens tillämpning i det inhemska systemet”, i Europarättslig tidskrift 2000, s. 407-426
- Cars, Thorsten, Om resning i rättegångsmål, Lund 1959.
- Crafoord, Clarence, ”Inhemsk gottgörelse för kränkningar av Europakonventionen”, i Europarättslig tidskrift, 2001, s. 519-547
- Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter, Norstedts juridik, Stockholm 1993.
- Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, Norstedts juridik, Stockholm 2000.
- ”Finns det ett botemedel mot långsam rättskipning”, i SvJT 2001, s. 178-183
- Ehrenkrona, Carl Henrik ”Europakonventionens betydelse för den svenska rättegångsordningen”, i SvJT 1999, s. 488-495
- Ekelöf, Per Olof, Rättegång I, Norstedts juridik, Lund 1990.
- Rättegång II, Norstedts juridik, Stockholm 1996.
- Ekelöf, Per Olof
Boman, Robert Rättsmedlen, Iustus förlag, Uppsala 1990.
- Fitger, Peter, Rättegångsbalken del IV, Norstedts juridik, Stockholm 1998.
- Jareborg, Nils,
Zila, Josef, Straffrättens påföljdslära, Norstedts juridik, Stockholm 2000.

- Lindblom, Per Henrik, Processhinder – om skillnaden mellan formell och materiell rätt i civilprocessen, särskilt vid bristande talerätt, Norstedts förlag, Stockholm 1974.
- Lundkvist, Peter, ”Europakonventionens krav på rättegång inom skälig tid- betydelse för åtalsfrågan”, i JT 2002, s. 696-706
- Munch, Johan, ”Skattetilläggen och Europakonventionen”, i Tidsskrift för Sveriges Domarekår 2000, s. 7-18
- Nelson, Alvar, Brott och nåd, Almqvist & Wiksell, Köpenhamn 1959.
- Romeling, Hanserik ”Europakonventionen i svensk domstol- inspiration eller stagnation?”, i Advokaten 2000, häfte 4, s. 18-19.
- ”Europakonventionen i svensk domstol- mer inspiration än stagnation”, i Advokaten 2001, häfte 6, s. 20-21.
- Scönning, Ola, Att söka nåd, Liber förlag, Uddevalla 1982.
- Södergren, Jan, ”Svensk domstol ska utdöma skadestånd för konventionsbrott”, i Advokaten 2001, häfte 9, s.24 –25
- ”Nu har svensk domstol utdömt skadestånd för konventionsbrott”, i Advokaten 2002, häfte 5, s. 29
- van Dijk, P., van Hoof, G.J.H. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer 1990.
- Welamsson, Lars, Domvillobesvär av tredje man, Norstedts, Norrköping 1956.
- Rättegång VI, Norstedts juridik, Stockholm 1994.
- Werlauff, Erik, Faelleseuropaeisk procesret, Jurist- og Ökonomforbundets forlag, Gylling 2000.

www.justitie.regeringen.se/justitiefragor/brottmal/nad/bedomning.htm

Offentligt tryck

Ds 1993:90 Sammanställning av remissyttranden över fri och rättighetskommitténs delbetänkande fri – och rättighetsfrågor SOU 1993:40

Prop. 1972:5 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till skadeståndslag m.m.

Prop. 1989/90:42 om det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen

Prop. 1993/94:117 Inkorporeringen av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor

SOU 1938:43,44 Förslag till rättegångsbalk

SOU 1993:40, del B, Fri och rättighetsfrågor - Inkorporering av Europakonventionen

Rättsfallsförteckning

Tingsrätt

Dom från Örebro tingsrätt 1999-05-07 mål nr B 937-92

Dom från Helsingborgs tingsrätt 2000-01-10 mål nr B 488-94

Dom från Ängelholms tingsrätt 2000-01-12 mål nr B 205-94

Dom från Stockholms tingsrätt 2002-03-08 mål nr T 17442-00

Hovrätt

RH 2000:96

Dom från Hovrätten över Skåne och Blekinge 2001-03-05 mål nr B 122-00

Dom från Hovrätten över Skåne och Blekinge 2001-04-25 mål nr B 111-00

Högsta domstolen

NJA 1985 s. 649

NJA 1988 s. 572

NJA 1993 s. 111

NJA 1997 s. 270

Justitiekanslerns beslut

1998-10-29 Dnr 2713-98-40

2000-02-04 Dnr 4240-99-40

Mål från Europadomstolen

Belgian linguistic mot Belgien, 1968-07-23, målnr.1474/62 och 1677/62

Bönisch mot Österrike, 1986-06-02, målnr.8658/79

Campbell och Cosans mot Storbritannien, 1983-03-22, målnr.7511/76,
7743/76

Eckle mot Västtyskland, 1982-07-15, målnr.8130/78

Hauschildt mot Danmark, 1989-05-24, målnr.10486/83

Jersild mot Danmark, 1994-09-23, målnr.15890/89

Kudla mot Polen, 2000-10-26, målnr.30210/96

Sporrong och Lönnroth mot Sverige, 1984-12-18, målnr.7151/75, 7152/75

Tanrikulu mot Turkiet, 1999-07-08, målnr.23763/94

T.P. och K.M. mot Storbritannien, 2001-05-10, målnr.288945/95

Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna, 1997-10-30, målnr.21363/93,
21364/93